

TÄNAPÄEV

Nr 2 VEEBRUAR 1938

TÄNAPÄEV

NR. 2

VEEBRUAR 1938

IV AASTAKÄIK

J. Tõnisson: Iseseisva kodaniku vabadused

T. Grünthal: Kuidas sündis Maaseadus

A.-T. Kliimann: 24. veebruar

A. Püü: 24. veebr. 1918. manifesti diplomaatiline eelmäng

M. Päss: 1918—1938

Clericus: Kiriku osa võitluses demokraatliku Eesti eest

E. Laaman: Kas 15/28 nov. 1917 või 24. veebr. 1918?

A.-T. Kliimann: 24. veebr. või 28. nov.?

E. Roone: Maasool

J. Taklaja: Jõukuse pant industrialiseerimises

A. Renning: Kahe aastakümne bilansist

A. Hanko: Demokraatlik vaim — rahva tugevus

R. Kangro-Pool: Ketseri mõtteid vabast rahvast

H. Vellner: Tallinna kiri

A. H.: P. Puusep 70-aastane

V. Poska-Grünthal: Naise osatähtsus Eesti omariikluse kujundamisel

M. Kurs-Olesk: Killuke iseseisvuse-eelseilt päevilt

J. Kaup: Jakob Liivi luigelaulud

Jaan Vahtra kaanekompositsioon

Foto Hinto

Õpetatud Eesti Seltsi 100 a. juubeliaktusest osavõtjaid Tartu Ülikooli aulas

Iseseisvus ja kodaniku-vabadused

Ei ole meil vaja kõnelda rahvast ja maa-alast kui riikluse vajalikkudest alustest. See on iseenesestmõistetav. Otsustava tähtsusega on aga ühtlasi muud vastavad eeldused rahva majanduslikust iseseisvusest kuni vajaliku kultuuritasemeni.

Ilma sarnaste vajalikkude eeldusteta ei saa tekkida iseseisev riiklus.

Et aga rahvas võiks püsida iseseisvana keset rahvusvaheliste vastuolude keeriseid, hoolimata siseelu majanduslikkude, sotsiaalsete, kultuuriliste ja tõuliste huvide pingest, selleks läheb peale latentsete eelduste vaja veel aktiivseid tegureid iseseisva riikluse kaitseks. Nii on ka selge, et Eesti iseseisvus on kindlustatud alles siis, kui teda on kandmas meie rahva iseseisvusetung ja vabaduse-armastus, mis on kui tuli tuha all aastasadasid võõra võimu päevil, edasi hõõgunud. Seda kinnitab meie vabadusevõitlus. Esimesel võimalusel haaras meie rahvas julgelt riikliku iseseisvuse kui rahvaste kõrgema ideaali järele.

Tõsine võitlustahe vabaduse ja iseseisvuse eest peab täitma rahva hinge ta hädaohtu silmapilgul, et mitte alla vanduda, vaid isegi saatuslikkudel katsumistel südikalt vastu astuda.

Võitlusvalmsus peab rahva hinges pakitsema igaks juhuks, et vajaduse korral asuda tegevusse, — tulgu oht väljast või seestpoolt. — Siin ei ole tegemist põhimõtteliste arutluste ja teoreetiliste kaalutlustega, vaid jõuliste teguritega. Vajadus ja valmsus; sõna ja tegu, — kõik muu on kurjast. Kõik kaunid targutused ilma südika pealehakkamiseta võivad muutuda vabaduse hauakaevajateks.

Meie võitlustahe ja võitlusvalmsus välise ja sisemise rahvavabaduse kaitseks nõuab aga alati harjutamist, püsivat treeningut. Muidu vaibub tahe võitluseks ja läheb loiuks valmismeel oma rahvuslikkude ideaalide kaitsmiseks.

Ei tule alahinnata rahva tegutahte teritamist spordi ja kehakarastuse teel. Rahvusriiklik selgitus ja õhutus omandab rahvusliku tuleviku kindlustamise seisukohalt tähtsuse, kui see ei piirdu mitte ainult kõmisevate lööklausete ja välise paraaditsemisega. Hingeelulisi mõjureid rahva

poliitilise kasvatuse süvendamiseks tuleb tõsidusega tööle rakendada.

Ometi ei vii kõik harjutused mitte veel võitlusvalmsusele iseseisvuse ja vabaduse kaitseks, kui nad jäävad ainult sportlikkudeks harrastusteks ja pühapäevaseks vaatamänguks. Püüetel ja tegudel peab olema tõsi taga. Alles siis nad haaravad inimest hingepõhjani, tõmbavad tahte pingule ja tiivustavad julgetele tegudele.

Ilma julguse ja vahvusega aga ei saa olla kaitset ega kindlustust iseseisvusel ja vabadusel.

Siin on otsustava tähtsusega igapäevane võitlus õiguse eest.

Pealiskaudne targutus näeb selles ainult jonakust ja põikpäisust, kui talumees protsessib elupäevad kas või vaesustumiseni mõne jalataie maa pärast või piirikivi mõne tolli teisale nihutamise vastu. Nii mõnigi tartlastest naeris pilkavalt, kui vana Telmann Kivi tänavalt oma naabriga üle 40 aasta protsessis mõne tolli pindala pärsi, mille võrra naabri maja pidi üle tema piiri ulatuma.

Nagu Ihering oma kuulsas „Võitluses õiguse pärast“ näitab, on aga piiritülides lihtsate talumeeste või ka rahvaste ja riikide vahel tegemist sügava hingeelulise õiguskultuurilise nähtusega. Võideldes õiguse pärast pingutavad üksikisendid ja terved rahvad oma tahet ja võimet võitluseks oma õiguste, vabaduse ja iseseisvuse pärast.

Tammsaare „tõde ja õigus“ peaks meie põlvel vaate juhtima ka riikliku iseseisvuse ja rahvavabaduse põhiküsimustele.

Kus kodanikud ikka väljas on oma poliitiliste õiguste ja vabaduste eest, seal hoiduvad vaol ülemad võimupidajad ja alamad võimuteostajad, mis kõige paremini kindlustab üldise rahvavabaduse. Ühtlasi kasvab aga seal rahva valmisolek oma riikliku julgeoleku ja riikliku iseseisvuse kaitseks.

„Rütli“-liidu loojad olid lihtsad talumehed, aga nad rajasid Willem Telliga aluse Šveitsi rahva vabadusele ja iseseisvusele, mis on püsinud aastasadasid keset rahvusvaheliste huvide pinget ja vastuolu tänapäevani, sest nad olid tiivustatud vabaduse-armastusest ja võitlustahtest rahva vabaduse eest.

T. Grünthal

Kuidas sündis Maaseadus

Mälestusi Asutavast Kogust

Jüripäeval, 23. aprillil 1919. a. astus kokku Eesti Asutav Kogu. Rasked ülesanded ootasid teda. Kuigi ülemjuhataja võis teatada, et Eesti pind selleks päevaks oli vaenlastest puhas, oli sõda Eesti iseseisvuse eest täies hoos, nõudes rahvalt erakordselt suuri ohvreid. Sõjad, revolüt-

sioon ja eriti Saksa okupatsioon olid neelanud rahvuslikud varad, desorganiseerinud majandusliku elu.

Tähtsamaks küsimuseks, mis Asutaval Kogul kõigepealt tuli lahendada, oli maareform. See küsimus oli aastakümneid ja sajandeid Eestis olnud

lahendamata. Suurmaapidamine saksa soost aadli käes oli takistanud eesti rahva normaalset arengut, oli sundinud 200—300 tuhat põlluharijat eestlast kodumaalt välja rändama. Suurmaapidamine oma feodaalsete eesõigustega hoidis kammitsas ka eesti rahva poliitilise arengu. Maaelanikest oli $\frac{2}{3}$ maata, s. t. umbes 500 000 eestlast, kes elatasid ennast põllutööst, ei omanud maad. Seisukord oli seega äärmiselt ebaloomulik ja ebaõiglane. Samal ajal kuulus aga 1149 suurmaapidamisele, millest mitmed olid koondunud ühe isiku kätte, tervest Eesti maapinnast 58%, s. o. 2 428 087 hektaari. See suur majanduslik jõud, mis oli rüütelkonna käes, andis talle ka poliitilise võimu terve maa ja rahva saatuse üle otsustada. — Juba oma manifestis tegi Ajutise Maanõukogu vanematekogu 24. veebruaril 1918. a. Ajutisele Valitsusele ülesandeks kohe välja töötada seaduseelnõu maaküsimuse lahendamiseks. Saksa okupatsioon tõmbas neile kavatsustele kriipsu peale. Sel ajal tekkisid Saksa sõjaväejuhatusel kindlad kavad Baltimaade koloniseerimiseks saksa kolonistidega. Neid kavatsusi toetasid kõigiti rüütelkonnad, lubades seks otstarbeks $\frac{1}{3}$ mõisade maid; peale selle pidi talupoegade maa eripanga abil kolonistide jaoks kokku ostetama. Kui novembris 1918. a. Saksa okupatsioon lõppes ja Maanõukogu võis jälle tööle asuda, oli tema üheks tähtsamaks aktiks 27. XI 1918. a. antud määrused mõisamaade kontrolli alla võtmise ja maaolude esialgse korraldamise kohta. Ajutine Valitsus andis 17. XII. 1918. a. ja 28. II. 1919. a. määrused mõisade korratu majapidamise laostamise vastu võitlemiseks. Nende määruste põhjal võeti 1919. a. enne Maa-seadust hoolekande alla 229 mõisa. Meil Saaremaal olid peagu kõik mõisad sedavõrd laastatud olekus, neil puudus inventar, seeme, põllutöölistele polnud võimalik palka maksta jne., et need tuli võtta hooldamisele. Endistest mõisatöolistest ja väikemaapidajaist moodustati kiires korras maaharijate-ühingud, kes hiilgavalt täitsid nende peale pandud lootused — 1919. a. sügisel andis mõisade söötijäänud põld jälle sedavõrd saaki, et suudeti toita rahvast ja täita rasked rekvisitsioonid linnadele ja sõjaväele. Saaremaa maaharijateühingute edu oli hiljem maareformi teostamisel mitmeti julgustavaks eeskujuks.

Asutav Kogu asus kohe maareformi arutama. Juba 26. aprillil 1919. a. valiti 20-liikmeline Maa-seaduse komisjon. See komisjon töötas välja Maa-seaduse eelnõu, mis jõudis Asutava Kogu täiskogu ette 25. juulil 1919. a. Kolm kuud olid komisjonis kestnud ägedad vaidlused, mis hiljem jätkusid Asutava Kogu pleenumis. Oli kujunenud selles küsimuses kaks rinnet, üks radikaalne, mille moodustasid sotsiaaldemokraadid, sotsiaalrevolutsionäärid ja tööerakond, ja teine alalhoidlikum, mille kujundasid rahvaerakond, kristlik rahvaerakond ja maaliit. Radikaalne rinne nõudis põhjalikku maareformi, täielikku suurmaapidamise lik-

videerimist, leides, et ilma sellise reformita pole Eesti iseseisvus poliitiliselt ja majanduslikult kindel. Eriti saksa soost suurmaapidajate kahtlane tegevus okupatsiooniajal oli olnud kibedaks ja tulusaks õppetunniks neile, kes olid lootnud poliitilisele koostööle kohaliku aadliga. Mitmed eesti tege-lased, kes olid omal ajal ausalt soovinud leida *modus vivendi* rüütelkonna ja talurahva vahel, suleti saksa poliitiliste vangide laagrisse ja seda rüütelkonna juhtide nõudel ning näpunäitel. Suur-maapidajate ja üldse kohaliku saksa seltskonna lausavaenulik suhtumine eesti rahvale ja tema olemasolule 1918. a. näitas samuti meie rahvale, eriti ta nooremale generatsioonile päevselgelt, et koostööst eestlaste ja sakslaste vahel Eesti demokraatliku vabariigi loomisel ei saa juttu olla, olgugi et 700 a. oli elatud ühel ja samal maapinnal. Veel enam — meile sai päevselgeks tõde, et suurmaapidajad on demokraatliku Eesti Vabariigi tulisemad ja kardetavamad vastased. Seda taipasid instinktiivselt ka need rahvahulgad, kes saatsid Asutavasse Kogusse rõhuva radikaalse ena-muse. Kui õieti rahvas oma alateadvuses hin-das momenti, näitas mõni kuu hiljem meie vastu toimunud saksa landesveeri pealetung, ja seda on veel nii mõnigi kord kinnitanud hilisem ajalugu . . .

Parempoolne rühmitus ei olnud põhimõtteliselt maareformi vastu, kuid siin soovitati mõõdukust, pikka ja põhjalikku kaalumist. Soovitati jätta igale suurmaomaniku perekonnale mõisasüdamed umbes 300 tiinu suuruses. Loodeti sellega säilitada majanduslikke väärtusi, luua eeskujulikke maapidamisi. Mõisasüdamepidajad loodeti pika-peale lülitada omavalitsuse tegevusse, majanduslikku ellu jne. Võib aru saada vanema põlve kahtlustest, võib hinnata nende tahet koostööks kohaliku aadliga. Kuid see oli mineviku roman-tika. Kui see aadel ainult ise oleks ajaloolisi sünd-musi osanud Maailmasõja ja Saksa okupatsiooni ajal vähegi objektiivsemalt hinnata, kui ta parajal ajal oleks osanud mõista ja aru saada eesti rahva nõudeist ja püüdeist! Kuid nüüd oli kõik hilja. Meie teed olid igaveseks läinud lahku. Mäletan juhtumit ühel detsembrikuu udusel hommikul 1918. a. Kuressaare lossivallil. Kaugel merel kadusid laevasuitsud. Okupatsioonivõimud ja väed lahkusid. Meie eestlased vaatlesime kaugenevaid suitse ja tundsime rõõmu, et ometi olime neist lahti saanud. Minu juurde astus suurmaapidaja, kes omal ajal saksa võimudel oli aidanud eesti tegelasi vangistada. „Me oleme rumalasti teinud, on tarvis rahva hädadele mõtelda. Mul on kolm mõisa. Kaks annan rahvale, jäetagu mulle ainult üks!“ — Nüüd olid aga ajaloolised sündmused nii arene-nud, et me olime sunnitud tahes või tahtmata mõi-sad likvideerima. Vastasel korral poleks me pu-rustanud idast pealetungivat enamlust. Ilma radi-kaalse maareformita poleks võimalik olnud luua Eesti vabariiki. Maareform oli see, mis rajas lõp-

likult Eesti demokraatia, mis aitas raskes võitluses pingutada terve rahva jõudu ja võita.

Vana „papi“ Raamot lausus Asutavas Kogus: „Me oleme niisugusele arenemise ajajärgule jõudnud, kus suurpõllupidamine tuleb likvideerida. See on mu enese isiklik seisukoht, mu südametunnistus. Mina ütlen: me seisame väga järsu reformi ees ja sellest me mööda ei pääse. Ma tahaksin teile öelda, v. a. saksa rahvaesindajad, et kes on meile kõige rohkem selle reformi sünnitajad. Mitte sotsiaaldemokraadid, mitte tööerakond, vaid saksa mõisnikud... Meie aadliseisus on jooksvale veele paisu ette ehitanud. See jooksev vesi on üle ujutanud head heinamaad, aasad ja need on hakanud mädanema ja muutunud sooks. Nüüd on vaja see pais lahti teha, vett maha lasta, et see jälle puhas oleks. Kui selle veelaskmise juures mõni isik saab kannatada, mõni põõsas ülearu raisatud, siis on seda vaja — teist teed ei ole!“

Umbes 3 kuud kestsid vaidlused Maaseaduse üle Asutavas Kogus. Kõned, mis sel puhul nii mitme rahvaesindaja poolt peeti, on täis julgust, optimismi, usku oma rahva jõusse. Võib ütelda, et üheski teises meie rahvaesinduses pole peetud nii tuliseid ja jõulisi kõnesid. Teiselt poolt peeti ka kõnesid, kust paistis kõhklemist, usu puudust oma rahvasse, poliitilise olukorra mittemõistmist. 10. oktoobril jõuti lõpphääletusele, kus Maaseadus 3. lugemisel vastu võeti nimelise hääletusega. Poolt anti seadusele 63 häält (tööerakond ja sotsid), vastu 9, erapooletu 1 (rootslane), kuna 20 saadikut deklareerisid, et nad ei võta hääletusest osa.

Maaseadus sisaldab ainult 28 paragrahvi. See seadus võõrandas riiklikuks maatagavaraks üldse 2 346 494 hektaari maad, neist rüütlimõisamanikelt 1 934 678 ha.

A.-T. Kliimann

24. VEEBRUAR

24. veebruari on praegukehtiv õigus määranud riiklikuks pühaks. Pühade ja puhkepäevade seadus on tema nimetanud *Iseseisvuspäevaks*. Ametlikult ja seltskondlikult aga pühitsetakse 24. veebruari Eesti Vabariigi aastapäevana. Ent pidulikel esinemistel, aktusekõnedes ja tervitustes ning muis päevakohaseis sõnavõttudes tavatsetakse 24. veebruari käsitada Eesti riigi sünnipäevana.

Vist ei tekita see küll üheski eestlases vastuvaidlust, et 24. veebruar on tunnustatud riiklikuks pühaks ja kodanikkude puhkepäevaks. Kuid poliitilisel põhjusil, eriti ühiskondlik-kasvatustelisel kaalutlusel on veel suuresti vaieldav küsimus, kas seda päeva peaks ametlikult pühitsetama just Iseseisvuspäevana. Ent täiesti väär on 24. veebruari käsitada ning pidulikult mälestada Eesti riigi sünnipäevana. Pole olemas ega

See seadus ei jõudnud endastmõistetavalt suure maareformi üksikasju ära määrata. Hiljem aastate jooksul on tema täienduseks nii mitu uut seadust ja määrust antud. Võib olla, et see seadus pole tehniliselt küllalt eeskujulik. Kuid ometi on see üks suurima tähtsusega seadus Eesti rahva ajaloos. See seadus kindlustab sisemiselt Eestile iseseisvuse. Ta sai vundamendiks, millele on rajatud meie põllumajandus. Maaseadus kaotas meil rohkearvulise maaproletariaadi, kes igal maal on vastuvõtlik kommunistlikule kihutustööle. Ta oli kitiks, mis liitis ühtlaseks tervikuks eesti rahva, andes talle jõudu, julgust ja vaimustust purustada landesveeri, viia lõpule Vabadussõda ja sõlmida väarikas rahu.

„Selle järele, kuidas Maaseadus kujuneb, milise lõppvormi ta saab, kuidas tema eesti rahva eluliste nõuetele suudab vastata, kuidas tema suudab meie maa elu korraldada, selle järele hindab ka tulevane põlvkond Asutava Kogu tööd. Siis ei ole asjata need isamaa pojad, kes praegu riigi piire kaitsevad, oma verd parema tuleviku eest valanud!“... Nii kõneles Asutavas Kogus 27. VII 1919. a. tolleaegne peaminister Otto Strandmann.

Nüüd, kus maareform põhjalikult on teostatud, kus Eesti Vabariik pühitseb oma XX aastapäeva, on vist kõigile selge, et Maaseadus sel kujul, nagu Asutav Kogu ta vastu võttis, on olnud õnnistuseks Eesti rahvale. Selle seaduse järgi hindamegi nüüd Asutava Kogu tööd. Ja mida kaugemale aastad veerevad, seda suuremaks, ilusamaks ja tähtsamaks muutub meie silmis see töö. See on väarikas ausammus eesti rahva heroilismale ajajärgule.

ole ka tekkimaski säärast teooriat, doktriini, teaduslikku õpetust ega kirjanduslikku vaadendit, mille abil oleks võimalik sellist käsitust väheselgi määral põhjendada.

Ei saa kellelgi midagi olla selle vastu, et 24. veebruar on ametlikult tähistatud. Sest see päev on Eesti õiguslikus ja poliitilises elus mitmes mõttes tõeliselt tähtis ajalooline päev. Sel päeval anti kuulus *Manifest kõigile Eestimaa rahvastele*. Selles, eeskätt Saksa vägede sissetungi vastu sihitud, kuid oma riigi rahvale adresseeritud lähetuses kuulutati Eesti riik iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks.

Kaheldamatult väga paljudel ei ole midagi ka selle vastu, et 24. veebruar on tähistatud just Iseseisvuspäevana. Kuigi see päev pole mingis mõttes pöördelise tähtsusega õiguslikult, veel vähem tegelikult tulemusilt, on ometi põhjust teda mälestada ka iseseisvuspäevana. Sel päeval mä-

rati täpsamalt eelmise aasta 28. novembril loodud riigi asend teiste riikide, eriti endise Venemaa suhtes. 1917. aasta 28. novembril jäeti sihilikult, seega täiesti teadlikult lahtiseks küsimus, kas astuda osariigina (*föderatiivriigina*) Suur-Vene ühendriiki (*föderatsiooni*) või liituda sõltuva liiduriigina (*konföderatiivriigina*) näiteks Soomega või mõne Skandinaavia riigiga riikide liiduks (*konföderatsiooniks*) või püsida iseseisva ühikriigina (*unitaarriigina*). 24. veebruaril juba lahendati see küsimus, kuigi mitte täies ulatuses ja lõplikult. Manifest ütleb selge sõnaga, et „nüüdsest peale“ Eesti kuulutatakse iseseisvaks riigiks. Kuigi ses mõttes 24. veebruar on tõeline iseseisvuspäev, ei evi ta siiski nii suurt juriidilist ja poliitilist tähtsust, et tohiks tema juurde pidulikult peatuma jääda sellal, kui teisi märksa kaalukamaid iseseisvuspäevi ametlikult üldse ei mainitagi.

Meil ei mainita ametlikult 1917. a. 12. aprilli. Endise Vene Ajutise Valitsuse dekreediga tollal omistati Eestile õige avararaamiline autonoomia, mis ka teostati 5. juuli elluviimise määruse piirides. 12. aprilli dekreediga pandi *normatiivne* (s. o. õiguslikest põhimõttest moodustuv) alus Eesti *kogukondlikule* ehk *halduslikule iseseisvusele*. Koguteoses „*Vabaduse tulekul I*“ kinnitab seda ka riigiõiguse professor dr. N. Maime: „Uue ajastu algul, kus sajandite järele meie rahvas ja seltskond oma kätte võttis maa ja rahva asjade valitsemise, asetsevad tähtsal kohal [12. aprilli] ja [5. juuli] aktid.“ „[12. aprilli dekreet] tähendab radikaalselt Baltimaade avaliku korra aluste murdmist. Senine Vene bürookraatiale nii hõlpus jaotus kolme kubermangu, mis võimaldas kolme kohalikku rahvast üksteise vastu mängida ja kindlustada ametnikkude juhtivat osa, asendati jagamisega kahte kubermangu, eesti ja läti rahvuslikul alusel; nii kerkib eesti rahvas Vene riigi koosseisus esimest korda esile administratiivselt üksusena, tervikuna. Kõrvale heidetakse Baltimaade ajalooline jaotus, millest tsaarivalitsus ikka oli kinni pidanud, ja avatakse ka vormiliselt ametlikkude asutuste kaudu tee rahvuslikele energiatele, uutele ühiselu jõududele. See tee oli õige, okupatsiooniaegsele lühiajalisele reaktsioonile vaatamata. Seda õiget teed tähistas [12. aprilli dekreet], see on tema positiivne tulemus, selles on tema ajalooline tähtsus.“

Meil ei mainita ametlikult samuti ka 1917. aasta 28. novembrit, mis on suurim pöördepäev praeguse Eesti poliitilises elus. Maanõukogu *Otsuse* näol *kõrgeimast võimust* pandi sel päeval *normatiivne* alus Eesti riiklikule iseseisvusele.

Praegu ei saa ses keegi kahelda, et 12. aprill ja 28. november on saatuslikeks mälestuspäeviks Eesti iseseisvuse arenguloo vaatekohast. Neile lisandub aga veel üks iseseisvuspäev, millist ka ei mainita ametlikult, mis aga pälvib samavõrd tä-

helepanu kui 24. veebruarigi. See on 1919. aasta 4. juuni. Sel päeval anti *Eesti Vabariigi ajutine valitsemise kord*, milles Eesti iseseisvuse aste määrati veelgi täpsamalt kui 24. veebruari *Manifestis*.

12. aprillil öeldi, et Eesti on *autonoomne kubermang* endises Vene riigis, s. o. iseseisev *haldusühik*, kes ise oma rahvale oma õigust loob. 28. novembril aga öeldi, et Eesti on juba demokraatlik riik. 24. veebruaril aga lisati sellele: Eesti on *iseseisev demokraatlik riik*, ja 4. juunil täiendati seda ütlust, seletades, et Eesti on nüüdsest peale *iseseisev ja sõltumatu riik*.

12. aprillist peale Eesti valitseb ja haldab end ise. Sellest päevast arvates Eesti on *halduslikult iseseisev*: ta võib oma siseelu korraldada juba laialdaste *määrustega*. Kuid hoolimata säärasest iseseisvusest pole Eesti veel nii võimas, et ta tohiks oma rahva elu seadelda ja juhtida enese poolt antud seadustega, veel vähem määrata oma rahva poliitilist põhikorda.

28. novembril Eesti omistas enesele revolutsioonilisel teel õiguse sättida oma siseelu mitte üksnes määrustega, vaid ka enese antud *seadustega*. Ühtlasi võttis ta endale samal viisil õiguse määrata ise oma ühiskondlikku põhikorda, võtta vastu *põhiseadus* ning tarbe korral seda ka muuta. Nüüdsest peale Eestil on oma *valitsejate, haldajate ja määrusteandjate* kõrval olemas veel ka oma enese *seaduse- ja põhiseaduseandja*. Kuid 28. november ei keelanud siiski ühineda või liituda mõnda ühendriiki või riikide liitu ning lasta endale anda sealt poolt juhiseid, kuidas sisustada oma tulevast põhiseadust.

24. veebruaril jääb riikliku iseseisvuse küsimuses õiguslik olustik üldiselt endiseks. Kuid nüüdsest peale on keelatud muutuda mõne teise riigi liitosaks. Ent pole nüüdki keelatud *iseseisva*, kuid *sõltuva* riigina astuda mõnda riikide liitu.

4. juunil keelati seegi. Nüüdsest peale ei võidud oma enesekorraldamise õigusi milgi viisil kitsendada. Iseseisev Eesti ei tohtinud saada sõltuvaks ühestki välisriigist. Ta oli otsustanud oma rahva saatust määrata ning tema elu juhtida täiesti iseseisvalt ja sõltumatult.

Seletatust nähtub, et Eesti *iseseisvusel* on mitu arenguastet. Sellele vastavalt Eestil on ka mitu eri tähtsusega iseseisvuspäeva. Nende seas on 24. veebruar nii poliitiliselt kui ka juriidiliselt vähema tähtsusega päevi. Teatavasti on ta poliitiliselt üsna juhuslikku laadi päev. *Manifesti* kaudu taheti ju vältida teatavat sündmust ja ühtlasi kõvendada 28. novembril loodud riigi normatiivset alust välisriikide silmis. *Manifest* oli tarvilik selleks, et temas deklareerida riigi olust mitte küll niivõrd eesti rahvale, kui võrd välisriikidele, eriti sissemarssivate okupatsioonivägede esindajale, et sel teel teha oma ise-

seisvus rahvusvaheliseks küsimuseks ja niiviisi kasutada rahvusvahelist õigust enese kaitseks.

Ühtlasi nähtub eelseletatust, et on lausa väärt 24. veebruari käsitada Eesti riigi sünnipäevana. Riigi sünniloos *Manifest* ei ole üldse mitte konstitutiivne, s. o. loov akt. Sel loos ta on vaid nn. deklaratiivne akt, s. o. selline, mis millegi olemist või sündimist konstateerib või mingi sündmuse toimumist nendib. *Manifest* on ka küll konstitutiivne, s. o. uut püstitav ja olevat muundav. Kuid seda on ta vaid ses osas, kus ta seda ümber korraldab, mis 28. novembril on teisiti sätitud. See osa aga ei puutu kuidagi enam riigi loomisse, vaid üksnes

A. Piip

1918. a. 24. veebruari manifesti diplomaatiline eelmäng

Kohe pärast Eesti riikliku iseseisvuse väljakuulutamist 28. nov. 1917. a. algas selle teostamiseks vajalik diplomaatiline aktsioon.

Asja ja olude kohaselt ei toimunud see rahvusvaheliselt tavaliselt rakendatavates vormides, vaid sisuliselt otstarbekohaselt. Nii anti juba 3. det. 1917 nende ridade kirjutajale Eesti asjaajaja (chargé d'affaires) volitus, mille originaal on jäänud Briti välisministeeriumi, ja mõni päev hiljem sai Eesti välisesindaja volituse ka Jaan Tõnisson.

Detsembris 1917. a. volitas Maanõukogu Vanematekogu Vene Asutavasse Kogusse valitud J. Poska, J. Vilmsi ja J. Seljamaa läbirääkimisteks liitlaste saatkondadega Peterburis Eesti tuleviku küsimuste kohta.

Nimetatud isikutest pääses esimesena Eestist välja J. Tõnisson ja nimelt Soome, kus ta juba detsembris 1917. a. algas läbirääkimisi tolleaegse noore Soome riigi valitsuse juhi P. Svinhufvud'iga, osalt ka Prantsuse ja Briti konsulaatidega. Tema missioon ei olnud aga kuigi edukas tol ajal Soomes valitseva saksasõbraliku meeoleu ja vajaliku ettevaatuse tõttu, kuna maal viibisid Vene revolutsioonilised väed. Sellepärast lahkus Tõnisson Soomest ja sõitis edasi Rootsi, kuhu jõudis 25. jaan. 1918, pärast seda kui oli oma ülesannete kohta nõu pidanud teiste Eesti esindajatega.

Rööbiti sellega arenesid välispoliitilised ülesanded kodus. Juba Maanõukogu organite laiendatud koosolekul 13./14. jaan. 1918 otsustati alustada diplomaatilist aktsiooni iseseisva Eesti vabariigi rahvusvaheliseks tunnustamiseks. Säärase aktsiooni alused avaldati *urbi et orbi* nende ridade kirjutaja koostatud erilises Maanõukogu seletuskirjas, mille asjakohased sätted sisuliselt ulatuslikult kokku langesid G. Suitsu poolt koostatud ja sotsialistide-revolutsionääride poolt nõukogude võimudele esitatud märgukirja omadega Eesti iseseisvuse kohta.

varem loodud riigi põhikorra sätete ümbersisustamise ja täiendamisse.

Ärgu aga siiski alahinnatagu 24. veebruari riiklikku tähtsust. Kuid osutatagu talle tema õige asend teiste ajalooliste tähtpäevade sarjas. Nagu seda ka meie avaliku õiguse parimaid tundjaid, rahvusvahelise õiguse professor A. Piip oma teoses „*Estlands Weg zur neuen Verfassung*“ õieti tähendab: 24. veebruari Manifest oma konstitutiivses osas on Eesti riigi teiseks eelkonstitutsiooniks (eelpõhiseaduseks), järgnedes 28. novembri Otsusele kõrgeimast võimust kui Eesti riigi esimesele eelkonstitutsioonile.

Need põhimõtted tunnustas, nagu teada, omaks ka Eesti sõjaväelaste kongress jaanuaris 1917. a.

Eelmiste nõupidamiste tulemusi arvesse võttes otsustas Eesti ajutine valitsev kolleegium (Maanõukogu 28. nov. 1917. a. teise otsuse kohaselt) 10./23. jaan. järgmist:

1. Eesti oma loomulikkudes piirides, mis tarbe korral kindlaks määratakse referendum kaudu, peab olema otsekohe kuulutatud demokraatlikuks vabariigiks, Eesti Vabariik peab olema kuulutatud erapooletuks maaks ja selleks tuleb tal nõutada rahvusvahelist tagatist;
2. Eesti demokraatlik riik peab andma vähemusrahvastele täieliku autonoomia nende rahvuskultuurilistes küsimustes.

3. Eesti esindajad peaksid osa võtma rahukonverentsist.

4. Eesti lõplik valitsemisvorm ja mõne teise maaga ühenduse loomine otsustatagu üldise referendumiga.

5. Eesti rahvas on Saksa okupatsiooni vastu ja nõuab võraste vägede kohest väljaviimist.

Ühes sellega otsustati läkitada välismaale lisaks nende ridade kirjutajale ja J. Tõnissonile veel K. Menning, M. Martna, F. Kull, K. R. Pusta ja E. Virgo. 11./24. jaanuaril 1918. a. koostati Maanõukogu juhatause, Maavalitsuse ja Maanõukogu Vanematekogu poolt eriline memorandum Eesti poliitilise seisukorra kohta, mille edasiandmine välisriikidele ja neilt tunnustuse saavutamine Eesti rahva enesemääramisele ning riiklikule sõltumatusele jäi välisdelegaatide hooleks.

Esimene kokkupuutumine toimus J. Poskal, J. Vilmsil ja J. Seljamaal Briti (23. I), Ameerika (25. I) ja Prantsuse (26. I) saadikuga. Neile esitati ülevaade Eesti poliitilisest seisundist ja põhistati, miks Eesti on asunud iseseisva riikluse teele. Saadikud avaldasid isiklikult poolehoidu Eesti iseseisvusepüüetele.

- 7.—11. veebr. 1918. a. käisid J. Seljamaa, E. Virgo ja nende ridade kirjutaja mainitud saadikute juures kuulamas nende valitsuste seisukohti Eesti aspiratsioonide suhtes. Selgus, et Briti tahab tarvitusele võtta kõik abinõud selleks, et Saksamaa ka okupatsiooni korral Eestit ei an-

nekteeriks, ning et ta tunneb kaasa meie iseseisvusepüüetele, on valmis tunnustama Eesti riiki *de facto*, kuna lõplik otsustamine jääb rahukonverentsile. Samas mõttes väljendus ka Prantsuse saadik, kuna Ameerika saadikul puudus korraldus.

Need saadikute vastused tiivustasid eesti tege-lasi edasiseks võitluseks nii enamlastega kui ka sakslastega Eesti sõltumatuse teostamiseks.

Samal ajal Stokholmi jõudnud J. Tõnisson arendas elavat tegevust. 28. jaan. 1918. a. teatas Balti rüütelkond Nõukogude esindajale Stokholmis nii Liivimaa kui ka Eestimaa provintsi lahkulöömisest Venest. Sellele astus ägedalt vastu J. Tõnisson, kes esitas 2. veebr. 1918 Nõukogude esindajale ja 4. veebr. liitlaste ja Saksa riigi esin-dajale vastava noodi asjade selgitamiseks.

Neis identseis nootides J. Tõnisson eitab rüütelkogude õigusi kõnelda maa ja rahva nimel, selgitab, et seadusepärane ja legitiimne organ selleks on vaid Eesti Maanõukogu, kes „15./28. nov. 1917 kuulutas Eesti iseseisvaks maaks“ ja kes on saavutanud peale enamlaste kõikide parteide toetuse ja heakskiitmise „tunnustades Eesti täielikku poliitilist iseseisvust“ (en proclament la pleine independence politique de l'Esthonie).

Sellepärast palub ta Prantsuse ja Briti valit-suse sõbralikku „heakskiitmist“ (approbation — peaks küll olema „tunnustamist“ — reconnais-sance), niipea kui see palve tehakse iseseisvuse kuulutamise vormilikul teadaandmisel.

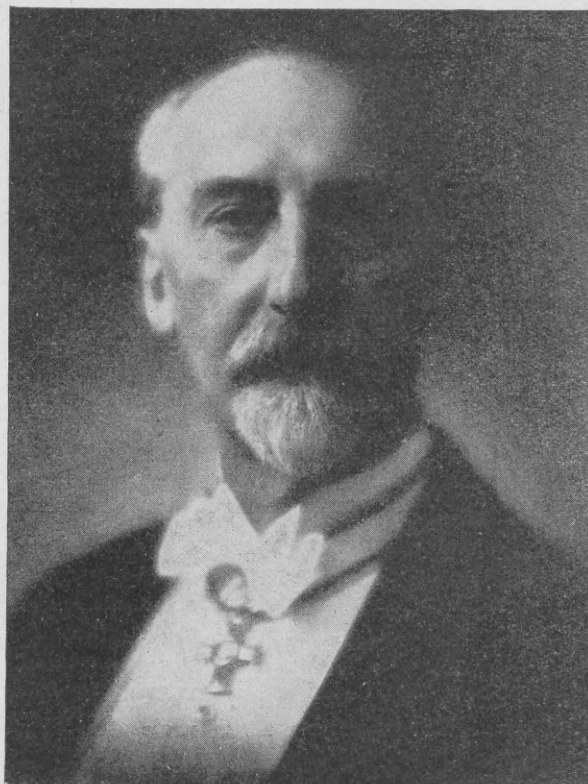
Vastused J. Tõnissoni nootidele järgnesid küll pärast sakslaste Eestisse tulekut, nimelt Prantsuse poolt 1. III ja Briti poolt 16. III. 1918, kus mõlemad riigid on nõus tunnustama Eesti A s u t a v a t K o g u tegelikult sõltumatuks ning lubavad teha kõik, et rahukongressil Eesti saatus lahendataks eesti rahva soovide kohaselt, enese-määramise põhimõtte alusel.

Mõni päev hiljem astus J. Tõnisson ühendusse ka Saksa saatkonnaga Stokholmis, et saavutada ka Saksamaalt Eesti tunnustust. Alguses suhtuti neil läbirääkimistel asjasse heatahtlikult, kuid 16. veebr. 1918. a. teatati, et poliitiline olukord on sedavõrd muutunud, et neid läbirääkimisi enam ei saa jätkata: sest Saksamaa oli otsustanud alata uuesti sõjategevust 18. veebr. 1918. a. ja enda alla võtta kogu Eesti.

Välissuhete teostamiseks tuleb lugeda ka 21. veebr. 1918. a. Haapsalus toimunud Esimese Eesti Polgu kartell ehk sõjaväeline leping Saksa sissetungivate vägedega. Seal teatati sakslastele, et Eesti Venemaast lahku lüües on enda kuuluta-nud iseseisvaks vabariigiks ja loeb ennast Saksa-Vene sõjas erapooletuks, kes sõjategevusest osa ei võta, mille kohaselt sakslased jätvavad Eesti sõja-väele relvad kätte.

Meil ei tarvitse siin peatuda Vene-Saksa suhetel. Vaid orienteerumiseks mainime järgmist:

5. II 1918 pöördus nii Eesti kui Liivimaa rüütelkond keiser Wilhelmi poole kaitse saamiseks enamlaste hir-muvalitsuse vastu.

Prof. dr. h. c. Jaan Tõnisson

10. II 1918 lõppesid Saksa-Vene rahuläbirääkimised Brestis Trotski omalaadse käelligitusega — Vene ei tee rahu, aga ta ei sõdi ka enam Saksaga.

Selle peale teatasid 13. II 1918 sakslased, et nad 18. II uuesti alustavad sõjategevust, mis ka teostus Saksa vägede sissetungimise näol Eesti mandrile.

21. II 1918 Saksamaa esitas uued rahutingimused Venele, mis nõudsid juba venelaste lahkumist Baltikumist.

23. II 1918 võttis keiser Wilhelm II vastu Eestimaa ja Liivimaa rüütelkonna esindajad, teatades neile oma vägede sissetungimisest Eestisse kui ka I Eesti polgu „liitumisest kodumaa vabastamiseks enamlastest“. Viimane märkus näitab, kui suurt tähelepanu anti I Eesti polgu 21. II 1918 erapooletuse kokkuleppele.

Nagu näeme, toimus Eesti V a b a r i i g i väljakuulutamine äärmiselt keerulises rahvusvahe-lises olukorras.

Eelmängust oli aga selge, et Eesti küsimus on saanud rahvusvaheliseks, et eesti rahva enesemääramisõigus on tunnustatud ja sellega pinev võit-lus iseseisvuse kõrge ideaali eest vajalik ning mitte ilma lootuseta. Sel korral oli saatus meie rahva vastu heldem kui iialgi varem: vabaduspäike pää-ses varsti paistele.

Õigus, 24. II sündmused ei tähendanud ei sõ-jaliste ega diplomaatiliste võitluste lõppu, vaid nende algust. Eriti viimane käib veel praegu edasi ega lõpegi iial: sest riigi ja rahva iseseisvus on kallis vara, mille peale ihuvad hammast ka tei-sed. Selle valvel peab rahvas olema kogu aeg, ja esimeseks rahuaegseks valvepostiks on tal diplo-maatia, mis ei tohi kunagi tukkuda.

1918 - 1938

Ajavahemik 1918.—1938. aastani moodustab meie riikliku iseseisvuse esimese kahekümneaastaku. Oleme ületanud sõja- ja rahuajagi raskused ja meie tänapäeva koormavaks poliitiliseks suurülesandeks on — valvel seista, et meid ei tabaks üllatustega Vahemere-äärsetesse sõjavingudesse ja umbpilverdesse mattuva Euroopa tundmatu ja hämar homne päev.

Aasta 1918 oli murranguline ja sündmusterikas. Olid põhjani eksinud Vene isevalitsust toetavad poliitilised voolud. Ja kui omal ajal vene kadetid veel nõudsid Vene riigipiiride laiendamist Dardanellideni, siis pidid nad nüüd koos meie naiivse rahvuslusega pealt vaatama, kuidas Venemaa vähemusrahvused üles tõusid, et endid kuulutada iseseisvaks. Vene trooni kokkuvarisemise järele tulid tagasi kodumaale vabatahtlikud maapägulased ja ka need, kes olid poliitiliste vaadete pärast maalt välja saadetud. Peamiselt nendel oligi nüüd ütelda mõjuv sõna meie tolleaegsele avalikkusele.

Aasta 1918 oli meie rahvale tähis aasta. Juba aastavahetusel — kaksikümmend aastat tagasi — ilmus trükist Gustav Suitsu programmilist laadi „Eesti Töövabariik“. Ja 3. jaanuaril 1918 esitasid G. Suits, J. Kärner ja J. Semper Eestimaa Täidesaatvale Komiteele Eesti Töövabariigi märgukirja, mis jäeti aga enamlaste poolt tagajärjeta. Tolleaegne Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee häälekandja „Eesti Sõjamees“ nr. 1, 2 — 1918 toob sel puhul ära Eesti Töövabariigi märgukirja 10 nõudmist. Kuid juba 12. jaanuaril 1918. a. võtab Tallinnas „Estoonia“ teatrisaalis Eesti sõjaväelaste 2. üleüldine kongress J. Semperi ettepanekul rõhuga häälteenamusega vastu Eesti Töövabariigi nõudmise ja Eesti riikliku iseseisvuse põhiläused. Siin nendest nõudmistest, milledele vastu hääletasid ainult enamlased, mõned löiked.

1) Eesti oma loomulikkudes ja ajaloolistes piirides Läänemere, Soome lahe, Naroova jõe, Peipsi järve ja Läti keelepiiri vahel tuleb viibimata kuulutada iseseisvaks Töövabariigiks.

4) Eesti Töövabariigi erapooletuse ja poliitilise iseseisvuse huvides tuleb rahulepingusse iseraline määrus liita selle kohta, et ei Saksamaa ega Venemaa Saaremaal ega mujal Eesti alusmaal ei tohi ehitada või uuesti jalule seada sõjalisi varustusi.

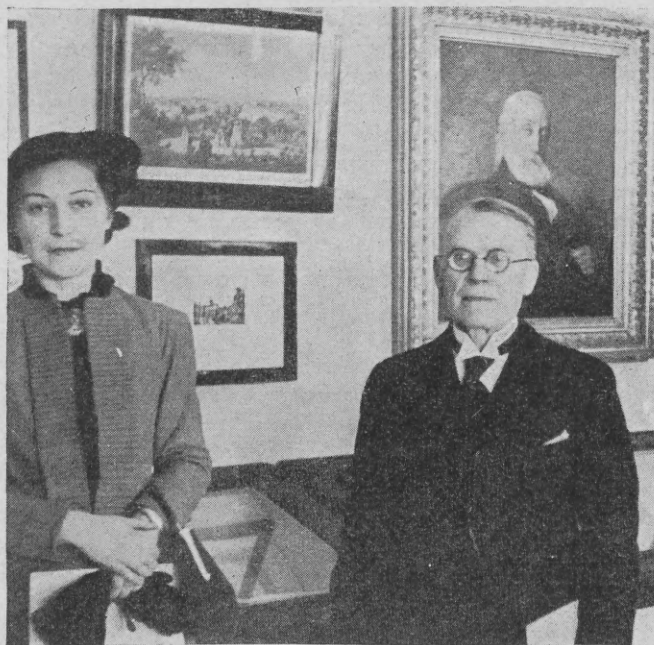
6) Tuleb kummagi sõdiva suurriigi kindlustus nõutada selle kohta, et Eesti Asutava Kogu valimised üleüldise, ühetaolise ja salajase hääletamise põhjal võidakse toime panna ka Saksa okupatsiooni piirkonnas ja et Eesti Asutav Kogu võiks Eesti Vabariigi sise- ja välispoliitiliste vahetõrgete

kindlaksmääramiseks kokku astuda kõige hiljem 15/28. veebr. s. a.

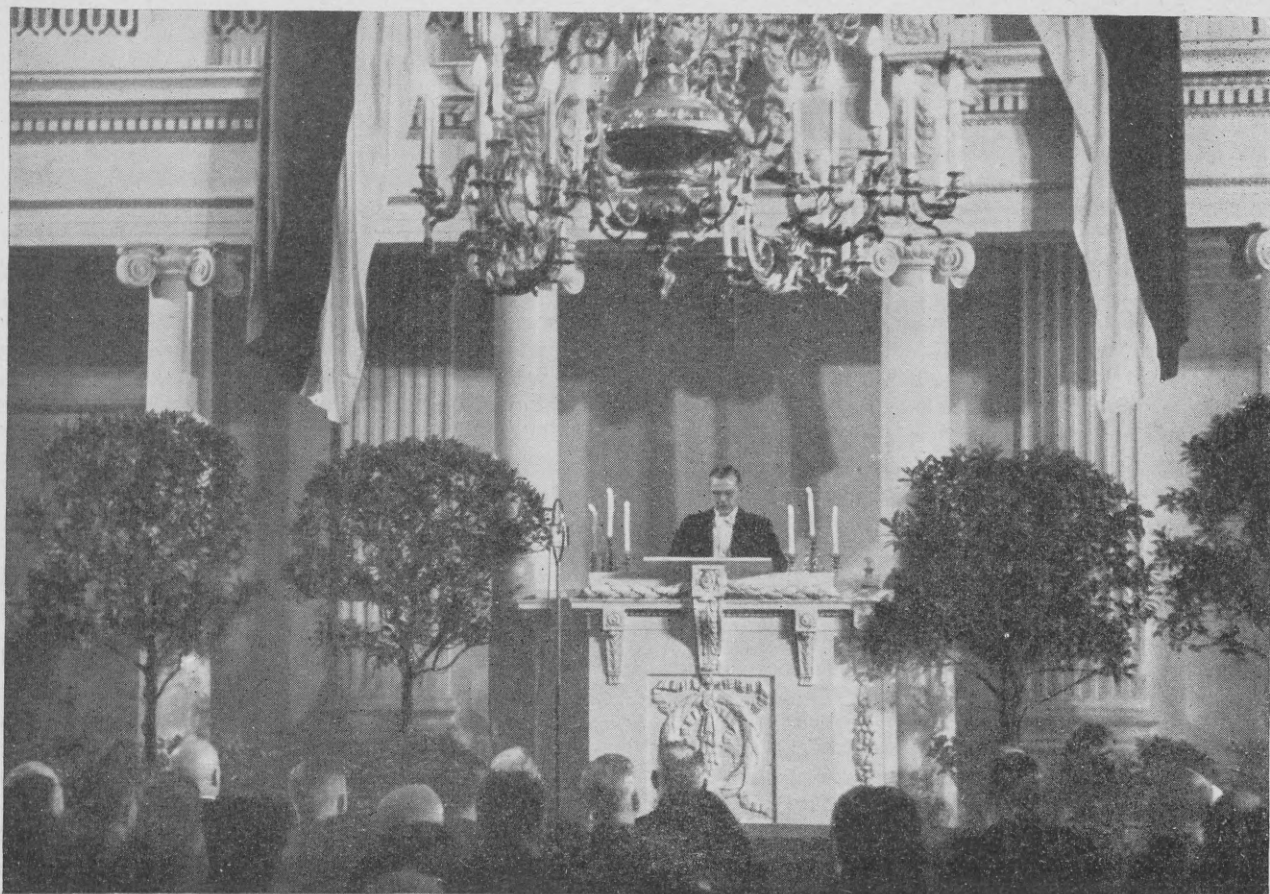
8) Ka Eesti Töövabariigi rahvuslike väemuste (venelaste, sakslaste, rootslaste ja teiste) rahvuskultuurilise autonoomia õigused tulevad kinnitada rahulepingus. Samuti Venemaa Vabariigis rahvusliku vähemusena asuvate eestlaste rahvuskultuurilise autonoomia õigused.

Neile Eesti Töövabariigi nõudmistele jäid enamlased ainsaks vastasrinnaks. Tolleaegne „Eesti Sõjamees“ nr. 5 — 1918 kirjeldab üksikasjaliselt, kuidas Eesti sõjaväelaste 2. üleüldisel kongressil „rusikaid näidates ja kongressile ning isegi publikumile ähvardusi hüüdes lahkusid enamlased“. Ja veel 30. jaanuaril 1918. a. kirjutatakse Tallinnas ilmuvas vakmannimeelses „Töölises“, et „must parempoolne tiib“ olevat Eesti sõjaväelaste 2. kongressil mõjutanud „Eesti riigi“ küsimuse otsustamist, ja kutsutakse üles Eesti töörahva revolutsioonilise sõjaväe loomisele.

Eesti sõjaväelaste 2. üleüldine kongress viis kaksikümmend aastat tagasi Eesti riikliku iseseisvuse mõtte laiade hulkade keskele. Nii leiab ka äsja ilmunud „Eesti Vabadussõda 1918—1919 I“, käsitades meie riikliku iseseisvuse eelvõitlusi, et iseseisvuse toetamine sõjaväelaste poolt „julgestas meie poliitika juhte energiliselt tööle selle mõtte elluviimiseks“. Ja nõnda siis näemegi, et 24.

E. R. Muuseumi sekretär prl. Üprus ja Riigikohtu esimees K. Parts Opet. E. Seltsi näitusel

Õpet E. Seltsi esimees prof. H. Moora kõneleb Seltsi juubeliaktusel ülikooli aulas

veebruari 1918. a. kuulutab Eesti Päästekomitee Eesti iseseisvaks riigiks. Eesti Päästekomitee liikmed Konstantin Konik ja Jüri Vilms olid tööerakondlased ja endised radikaalsotsialistid. Aga omaaegsed radikaalsotsialistid Hanko, Olesk, Vilms ja teised nõudsid autonoomiat juba 1905. aastal. Radikaalsotsialistide 1905. aastal ilmunud programmi — Georg Zirki trükk, Jurjevis, Rüütli uul. 24/26 — punkt 3. kõlab järgmiselt: „Kõikidel rahvastel, kes Venemaa piirides elavad, on täielik omavalitsus ehk autonoomia, kusjuures autonoomiates võimalikult rahvahääletamise ehk referendumini põhjusemaks maksma pandakse.“ See on ka üks esimesi eesti keeles sõnastatud ja trükitud avaldatud autonoomia nõudmisi. Kaks aastat hiljem — 1907. aastal nõudis Konstantin Päts oma „Maaküsimuses“ samuti autonoomiat, kusjuures teoreetiliseks lähtekohaks olid nähtavasti Damaschke sotsiaalpoliitilised kaalutlused. Igatahes ei olnud päästekomiteelastele iseseisvuse ja autonoomia küsimused uudiseks, kuna nad olid neid propageerinud juba palju varem aegadel.

Eesti tõusev Vabariik langes kõige otsemalt Saksa sõjalise okupatsiooni alla. Tuli „must suvi“ Balti hertsogiriigi rutuliste eelkorraldustega. Selle

järele algas Eesti Vabadussõda ja tarmukas võitlus iseseisvuse eest. Ajalugu ei ole ühelegi rahvale vabadust kätte ulatanud kingina, vaid seda on tulnud kõikidel aegadel välja võidelda ja välja lunastada. Kahurid ja kuulipildujad laulsid hällilaulu Eestigi tõusvale vabariigile.

On enesestmõistetav, et ainsa artikli piiratud raamides ei saa anda kõigekülgset ülevaadet meie riikliku iseseisvuse möödunud aastate kättevõidetud tulemustest. Aga kui meie tahaksime võtta võrdluse aluseks ajajärgu 1818—1918, siis võiksime ütelda ilma kahtlemata, et ajavahemik 1918—1938 ületab nii rahvamajanduslike kui ka rahvuskultuuriliste tagajärgede poolest kogu eelmise sajandi. Tuletame meelde ainulaadse maa-seaduse teostamist ja selle kaaluvat tähtsust meie rahva sotsiaalses struktuuris. Tuletame meelde Eesti ülikooli ja muid kõrgemaid õppeasutusi. Tuletame meelde ka eesti raamatu suurt võidukäiku.

Kõikidel aegadel on inimene järelejätmata küsinud: mida toob järgnev, homne päev? Meiegi tahaksime teada, mida toob anno 1938, millega jääb süda rahule tõusval dekaadil? Mida toob meie uus, kokkuastuv parlament ja mida jätab ta meile toomata?

Kiriku osa võitluses demokraatliku Eesti eest

Kiriku osatähtsus rahvaste ja riikide elus on olnud sageli suurem, kui seda on ehk osatud hinnata.

Juba see asjaolu, et riigivõim pahatihti on püüdnud ja püüab kirikut kui rahva laialisi hulki haaravat organisatsiooni oma poliitika huvides ära kasutada või oma tahte alla sundida, on küllaldaseks tõenduseks kiriku suurest mõjuvõimust rahva hingeelule.

Kui lasta pilk üle libiseda meie rahva ja tema kiriku arenguloost, siis torkab teravalt silma üks joon: need kaks on olnud teineteisele võhivõõrad, välja arvatud vaid üksikud erandjuhud. Otsegu halb abielurahvas. Koos elavad, aga sõprus ei sigi. Ja põhjus? Üks pool — kirik — tuges võõrale võimule. Lisaks sellele kuni meie rahva riikliku iseseisvumiseni koosnes meie kiriku pastorkond peamiselt sakslastest ja kadakatest, keda rahvas oma siseeluga tõsiselt ei huvitanudki — taas välja arvatud üksikud erandid. Ja ega iseseisvusajagi kiriku tutvus oma rahvaga pole palju süveneda saanud. Seepärast selle asemel, et kõnelda positiivses mõttes kiriku osast võitluses demokraatliku Eesti eest, tuleks peatuda nende erandite juures kiriku ajaloos ja kirikutegelaste hulgas, kelle kaudu on imbunud elustavat vaimu meie rahva hinge ja kes seeläbi on valmistanud pinda rahvaliidmete vaimsele iseseisvusele. Sest iga üksiku rahvaliidme vaimne iseseisvus, otsustusvõime ja usujulgus tagabki demokraatliku ühiskonna, mida ei suuda laostada ei ükski võimu kurjastitarvitamine ega mõni muu oht.

Ometi, tahtmata esitada mingit kiriku apoloogiat, ei saa eitada iseseisvuse-eelse aja kiriku suurt tähtsust rahva kultuurile ja hariduselule. Kuigi kurvastaval viisil võõrast võimust kantud ja veel võõramast vaimust läbi imbunud pastorkond usuliselt rahvale ei osanud või ei tahtnud mõjuda äratavalt ja ennat-leidma õpetavalt, vähemalt kooli ja kirjandust on ta ometi aidanud luua ja edendada.

Jättes puutumata Rootsi-aegse kiriku tegevuse, mis on omaette küllaltki huvitav ja tähtis episood meie üldises kultuuriloos, peatugem rahvalikku usuelu äratavale vennastekogudusele vaenliku ajajärgu — valgustusaajastu kiriku juures. Esmakordselt tundub tol ajastul kiriku juhtkond seisvat oma seisukoha kõrgusel, eriti selles osas, mis puutub rahvaharidust tema mitmekesisel eri aladel. Kuigi tolleaegne kiriku juhtkond õige lühikest aega võis tegutseda valgustusaajastu vaimus, asus ta seda enam intensiivselt rahva kultuurilise tasapinna tõstmisele: ta edendas südilt rahva haridust, arendades välja kõrgemat rahvakooli, ja pani aluse ilmlikule kirjandusele. Veel enam: pastorkond tundis ennast alati seisvat rahva poolel võimumeeste vastu ja tegi kõik, et orjarahva olundit kergendada ja parandada. Mõelgem vaid sellistele meestele, nagu superintendent G. Sonntag, Jannau Laiusel, Roth Kanepis, Eisen v. Schwarzenberg Tormas, Hupel Põltsamaal, O. W. Masing Äksis, Körber Vönnus, Rosenplänter Pärnus jt., siis selgub, mis kirik tol ajal tähendas meie rahva vaimsele tervisele. Kah-

juks seisab meie kirikuloo põld seni veel sõetis, et iga-külgselt võiks hinnata tolleaaja kirikumeeste tundeid. Ainult õp. Jannau tegevust võime lähemalt hinnata prof. J. Kõpu sulest äsja ilmunud Laiuse kihelkonna ajalugu käsitava kapitaalse teose kaudu. Siitki juba selgub, et tolleaaja vaimulikud olid tõelised rahvamehed, kes antud oludes tegid parima, mida suutsid. See ei olnud halemeelne usuliste tunnetega mänglemine, vaid sotsiaalselt ja kõlbeliselt orienteeritud reaalse väärtusega „tegu“. Ärgu öeldagu, et see oli vaid ratsionalistlik usulage, siinpoolne argipäevsus: see oli maarahva pühapäev ta sotsiaalses ja majanduslikus hädas. Kahjuks ei ole selline ajastu meie kirikuloos kordunud — ka mitte iseseisvusegi ajastul, mis ei ole küll pikem kui vaid 20 aastat.

Et valgustusaajale järgneva reaktsiooniajastu kirik palju valgustusaajastul külvatud ja võrsuvat vilja laskis koristamatult sügistuulte ja vihma käes mädaneda — see ei tühista tehtud töö väärtust. Midagi ometi pääses uue külvi jaoks. Kool, mida õigusega on nimetatud meie kiriku tütreks, arenes siit peale edasi küll ka kiriku juhtimisel, kuid ikkagi nõnda, et tema kaudu õppis rahvas vähemalt lugema. Samuti sigines ka algeline kirjandus, mis moodustas selle pinna, kuhu tugenes meie rahvuslik ärkamine. Et Jakobsoni poliitika kiriku poliitikaga ei võinud sobida, on endastmõistetav, sest üks oli omarahvuslik ja teine — võõras, baltlik-kristlik. See ei tühista aga seda kultuuritöö „materiaalset“ osa, millest jakobsonlastel nüüd oli võimalik uut ja paremat välja voolida, millele oli võimalik juurde ehitada ja ümber kujundada. Ja et Hurt ei olnud võitleja, vaid akadeemik, siis juurdus nende tüli viimselt vaid kurval arusaamatusel. Aga et kirik tol ajal on andnud selliseid mehi nagu Hurt, Reiman jt., siis laseb see praeguselgi ajal uskuda, et meie kirikul seisavad veel suured ülesanded ees.

Eeliseisvuseaegne kirik on teinud oma töö nii hästikurjasti, kui ta seda on teinud, — igatahes meie selle eest vastutada ei saa. Võime seda vaid oma võimete kohaselt hinnata. Kuid muistset härraskiriku poliitikat edasi lohistada ja eelmiste aegade parimat unustada, olevatele ja tulevatele põlvedele edasi andmata ja edasi arendamata — selle eest vastutab küll meie evangeelne kirik. Sellepärast ei ole huvituseta pilku heita meie kiriku suundlustele iseseisvuseaja kestel käesoleva ajani, et mõista kiriku osa võitluses demokraatliku Eesti eest.

Keegi meie praegusi vanema põlve kirikutegelasi tähendas hiljuti: „Hea, et Villem Reiman on surnud. Seda, mis praegu sünnib, ei oleks ta üle elada suutnud. Kui ta kõigest sest oleks teadlik, pööraks ta enese hausa ringi.“ See oli valus hinnang praegusele kirikule, resp. kirikuvalitsusele. Kui A. Palm*) väidab, et Villem Reimani 1905. a. „Postimehes“ avaldatud põhimõtted kiriku

*) „Villem Reiman“, EKS-i „Suurmeeste elulood“ nr. 40, lk. 144.

ümberkorralduse kohta peajoonetes olevat samad, „mille järgi meie kirik iseseisvuse ajal ongi korraldatud“, siis ta pisut eksib. Praegu see küll nii ei ole. Reimani esimeseks ja tähtsamaks nõudeks oli, et „kohalik kogudus valitseb iseenast“ ja et „peaksid kaduma kirikuvalitsus ja konsistooriumikohtud“ (asemele tulgu koguduste asemikkudekogu).*) Mis iseseisvuseaja algul kirikus kaivatseti ja tehtigi, vastab enamvähem Reimani seisukohale selles küsimuses. Meenutagem seda arenemiskäiku meie kirikuelus lühidates joontes.

Pärast Vene veebruarirevolutsiooni, mai lõpul 1917 astus kokku Tartus I ev. lut. usu koguduste asemikkude kongress. Siin tehti kiriku riigist lahutamise otsus ja seati suund uuele kirikukorraldusele. Prof. J. Kõpu esitatud 5 resolutsiooni võeti siin peagu üksmeelselt vastu, nende keskmõte väljendub ta sõnades: „Kiriku korraldus ja tegevus olgu edaspidi niisugune, et eesti rahval tunne võib olla ja peab olema: see on meie kirik. Selleks seisku kiriku korraldamine ja valitsemine rahva enese käes (demokraatlik printsiip). Niisama olgu kirikul tõsisemaks püüdeks oma tegevust rahva hingeliste tarviduste ja nõuetega kooskõlastada, milleks hädasti on tarvis rahva hingeelu tundmaõppimisele palju rõhku panna (rahvuslik printsiip).“

Prof. H. B. Rahamägi võtab selle kongressi töötulemused kokku järgmiselt: „Terve kiriku korraldus ehitatakse alt üles. Üksikkogudused, koguni ette tähendades: rahvuslikud üksikkogudused on kirikliku üldkorralduse aluskivid; nii üksikkoguduses kui ka üldkirikus on demokraatlik printsiip õige laial alusel järsku läbi viidud... Nii avanesid järsku laiad võimalused võhikutele igal pool oma käsi kirikliku töö külge panna. On tunne, nagu murduvad viimselt takistavad tõkked eest ja jõurikkad vood lähevad üle kodumaa kirikliku pinna.“**)

Pärast Saksa okupatsiooni 1919. a. septembris toimus Tallinnas II kirikukongress. Siin mõisteti järsult hukka ja likvideeriti otsustavalt okupatsiooniaegne olund ning valiti ajutiseks piiskopiks õp. J. Kukk. Uue kirikukorralduse kohta lausub siin piiskop järgmist: „Tema ülesanne ei pea mitte selles seisma, et väravaid, mis kogudusesse viivad, kitsaks teha, vaid just vastuoksa, et neid lahti ja avaraks teha, et palju elu võiks koguneda meie koguduste ümber... Nõnda olgu ka see meie koguduste põhikiri, kuigi tas ehk leidub mõndagi, millega kõik ei taha leppida, vabakiriku aluspõhi, kus võimalik on vabalt kasvada, areneda ja kirikliku elu vilja kanda.“

Järgneva, 1920. a. sügisel peeti juba I kirikupäev Tallinnas, kus valiti lõplikult piiskopiks J. Kukk, korraldati muid kiriku seasmisi majanduslikke asju ja valiti I konsistooriumi liikmed (prof. Kõpp, dr. Akel, õp. Latik, adv. Kargaja ja notar Bergmann), millist sündmust H. B. Rahamägi hindab järgmiste sõnadega: „Sellega on loodetavasti ka üks tükk Balti ajaloo hauda maetud, see osa, kus rahval senini midagi ütelda ei olnud, kus tal aga asja enese pärast palju ütelda oleks olnud.“***)

*) Sealsamas, lk. 143.

***) H. B. Rahamägi: „Eesti evangeeliumi luteri usu vaba rahvakirik vabas Eestis“. 1926.

****) Sealsamas.

Ka teine kirikupäev 1921 kulgeb rahulikult lõpule kiriku ainelise ümberkorralduse tähe all. Kuid III kirikupäev Tartus 1922. a. suvel sai saatuslikuks kogu järgnevale arenemisele kiriku elus. Nimelt tehti sel kirikupäeval ettepanek kiriku põhikirja 3. paragrahvist, kus kõneldakse kiriku õpetuse alustest, maha kustutada sõnad „protestantismi vaimule vastavas mõttes“. Selle ettepaneku vastu esineb J. Kõpp sütitava kõnega „Elav kogudus“, kus ta muu seas ütleb: „Evangeelses kirikus ei tunta härrasid ega orje, vaid ainult Jumala lapsi; Jeesus ei toonud mitte eeskirju ega seadusi, vaid sisemist hingelist vabadust. Rooma-katoliku kirikus tekkis orjameeliste hing, ihu ja vaim pidid olema kiriku päralt, end kiriku alla heitma. Luther astus selle hingelise vägistamise vastu välja. Meie oleme protestantismi lapsed. Inimese hing on kõige kallim väärtus: ta otsib ühendust Jumalaga ja siin ei saa ega tohi teine ennast vahele segada. See on tõsine vabadus. Meie kiriku põhimõttes on see avaldatud ka sõnades „protestantismi vaimule vastavas mõttes“; on tahetud kindlustada usupuhatustes võidetud inimese hinge õigust iseseisvalt, ilma vahe-meesteta ja end vahetalitajaks pakkuva asutiseta ühendusse astuda Jumalaga ja sellele vahekorrale nähtavat kaju anda sisemise õigluse nõude kohaselt; on tahetud ära hoida võimalust inimest sundida oma usuilmas enast painutama väliste, seaduslike autoriteetide alla.“ Tagurlikud ja saksikud elemendid eesotsas praost H. Põlluga algavad nüüd kõnelejale kallaletungi, süüdistades teda lubamatus liberaalsuses ja ketserluses, mispeale prof. Kõpp teatab, et ta tagasi astub konsistooriumi liikme kohalt ja lahkub ka kirikupäevalt. „Protestantliku saba“ mahakustutamise küsimus antakse usuteadlaste konverentsile läbiarutamiseks ja praostkondade sinoditele seisukohavõtmiseks.

Ajalugu ei ole veel kogu selle obstruktsiooni üksikasju suutnud selgitada, kuid järgneval, IV kirikupäeval 1923. a. hääletatakse „protestantlik vaim“ kiriku põhikirjast välja, vaatamata õp. Tallmeistri ja tema mõtteosaliste vähemuse vastuseismisele. Pühavaimu koguduse esindajate poolt sisseantud kirjas protesteeritakse küll veel selle vastu, et põhikirja on muudetud liht-hälte-enamusega ja et protestantismi mõiste väljaheitmine kiriku põhikirjast tähendab kõige suuremat tagurlust ja kitsarinnalise katoliseeriva mõtlemisviisi õigustamist Eesti kirikus ning avaldab arusaajale maailmale kõige halvemat mõju, kuid kõik on asjata. Selle vastu nõutakse konsistooriumilt, et ta hoolega valvaks selle järele, et õpetajad evangeelsuse õpetuse aluselt ära ei nihkuks, valeõpetusi ei levitaks „ja nõnda evangeelse kiriku rahva seas ärevusi ei sünnitaks“. Soovitakse valeõpetuse pooldajate kirikust tagandamist.

Siit peale algab kirikuvalitsus avalikku võitlust ja ketseriprotsesside korraldamist demokraatliku printsiibi vastu, mis meil veel kõigil meeles — paraku. Kuid seegi on praegu juba ajalugu. „Tükk Balti ajaloo“ mis loodetavasti pidi olema hauda maetud, on pühitsetud ülestõusmist just meie viimase ning vastse kirikuseaduse ilmunisega. Isegi orduaja piiskopid „raputavad maha und“ ja kummitavad meie kodumaa evangeelset kirikut päris tuntavalt. Katoliseeriv ja autoritaarne tendents näib sellega kirikus olevat jõudnud lõppfaasi.

On saanud peagu diametraalne vastandolund I kiriku-kongressi otsusele, kus „terve kiriku korraldus ehitatakse alt üles“, sest saabus ju meie vastseim kiriku korraldus ülalt alla üle õõ.

Mõni ehk küsib, miks oli tarvis kiriku keskvalitsusel just riigielus toimuva üleminekuaja olundis sellist põhilist muudatust teha kiriku sisemises elus, nagu see on sündinud? Mis oli kirikus nii katki, et muud teed ei leitud? Vastus näib olevat lihtne. Tendents, mis alguse sai III kirikupäevalt 1922. a., jõuab lõppfaasi. Kõige kurjem selle juures on muidugi see, et seda arengut juhiavad lõpule isikud, kes peavad endid demokraatideks ja evangeelseteks kiriklasteks. Võõra võimu päevil pidi võitlus selliste tendentside vastu olema märksa lihtsam kui praegu, sest siis oli vastane nähtav. Kuid ega ta vist siis palju kergem kah olnud. Villem Reiman kirjutab O. Kaldale 1906. aastal kurvastusega: „... Kõige päält peame vist oma koda kopitama läinud vilistlastest puhastama. Eila oli meil Vilj. õp. koosolek. Meie omad papid... on narrimad veel kui saksad...“ See tõde näib kehtivat täiel rindel praegugi. Teiselt poolt tekib uute põhimääruste kohta küsimus, kas tõesti meie evangeelne kirik nii kiirelt on suutnud rahva hingega ja eluga tutvuda, et ta temaga enam lähemalt kokku puutuda ei soovigi? Näib, et katoliiklik apostlik õigeusu kirik ometi veel nii kaugel ei ole. Seal on üksikkoguduse iseseisvust ja algatusvõimet niipalju tunnustatud, et ta vähemalt igal aastal kord kokku astuda tohib täiskogu koosolekuks, kinnitab eelarve ja aruande ning valib juhatuse. Evangeelses kirikus tal seda õigust ei ole. Iga viie aasta tagant võib täiskogu astuda kokku nõukogu ja juhatuse ning tarbe korral uue õpetaja valimiseks. Õpetaja volitused on suureks paisutatud, et kogudustes valitseks „rahu“. Milline osa kiriku juhtkonnal on võitluses demokraatliku Eesti eest praegu, peaks selge olema ilma pikema kommentaarita.

Oletagem, et III kirikupäev oleks temale soovitatud demokraatliku printsipi täie teadvusega kirikusse vastu võtnud ja järjekindlalt esimeste kirikukongresside vaimus täiel rindel tööle asunud, igasugust ajast ja arust läinud õpetuslikud ja dogmaatilised pisitülid unustanud, nagu seda praost Kapp II kirikukongressi lõpul soovitas, hüüdes: „Unustagem tülid, kandkem tuld!“ — kas ei oleks see nii mõnegi meie rahvast ja riiki häiriva sündmuse suutnud ära hoida? Nüüd aga, kus kiriku valitsus on oma iseseisvuse loovutanud, peab ta vististi enesele nii mõndagi ebameeldivat meeldida laskma. Juba küsitakse pastoreilt praegugi: „Mida nad õieti tahavad? Nad on kõik saanud, mis on võimalik olnud neile anda. Kirikule on antud väge ja võimu, maade tasu ja palju muud. Kas sellest kõigest on veel vähe?“*) Ja nüüd peab piiskop alandlikult oma alamate tegude pärast avalikult käsi puhtaks pesema.***) Selle kõige juures on aga kiriku juhtkond hoiatavate ja heatahtlikkude arvustuste puhul otse haiglase tundlikkusega arvustajaid kirikuvastasteks ja uskmatuteks tembeldanud, otsegu põeks ta mingit tagakiusamismaaniat, selle asemel et asjalikult ja rahumees-

*) „Uus Eesti“ 2. veebr. s. a.

**) Vt. „Vaba Maa“ 5. veebr. s. a.

Strobeli karikatuur Jaan Tõnissonist

les etteheiteid kummutada. Selline närvilikkus näib põhinevat õige pahaendelisel seesmisel tasakaalutusel, mis omakorda on tingitud — vististi — katsest teenida Jumalat ja mammonat ühekorruga või kõikumisest nende kahe vahel. Sest Kiri ütleb: „Teie ei või Jumalat teenida ja mammonat.“

Nõnda näeme, et kiriku osa võitluses demokraatliku Eesti eest on ilmnunud kiriku pika eluea kestel ikka üksikute lühiajaliste ja üksikute väheste iseloomukindlate ning evangeelsest vaimust kantud isiksuste kaudu. Aga tõsine evangeelne vaim on puhtaim ja erapooletuim demokraatlik vaim. Millal selle vaimu mõju suudab end maksma panna kogu kirikus, esmalt ta juhtkonnas ja ka kogu organisatsioonis, seda meie ei tea. Kuid see aeg kord saabub. Ja saabub siis, kui kirik õpib, võib-olla ka häda sunnil, aru saama, et ta ei ole kutsutud käsutama ja valitsema, vaid teenima ja kannatama — ühes oma rahvaga. Ajalugu näitab, et siis, kui kirik on unustanud need oma otsesed ülesanded, ta läheb vastu laostumisele ja langusele. Seal aga, kus Kristuse kirik on osanud käsitada temale määratud vaimseid relvi, kõlbelise puhtuse ja seesmise aususe relvi, on ta alati olnud võidukas. Neid relvi kasutades suudab ka meie kirik kõige paremini täita oma osa võitluses demokraatliku Eesti eest.

Kas 15./28. nov. 1917 või 24. veebr. 1918?

Vaidlus meie iseseisvuse sünnipäeva üle

Kas meie iseseisvusepäeva ei tuleks revideerida? Kas 24. veebruari 1918 asemele seks tähtpäevaks mitte võtta 15/28 november 1917, kus Eesti Maapäev kuulutas enda kõrgemaks võimaks?

Nii on juba mõnda aega küsitud. Nüüd on revideerimise kasuks koguteoses „Vabaduse tulekul“ I (Tartu, 1938) rea põhjendusi esitanud meie õigusteaduskonna professorid A. Piip ja A.-T. Kliimann.

Olen seni mööda minnes pooldanud vastupidist vaadet (eriti „Eesti iseseisvuse süünd“, lk. 177). Mulle näib, et prof. A. Piibu ja A. Kliimanni juriidilises argumentatsioonis on palju õiget. Eriti on meie kohtul küllalt alust juba 15/28 novembril 1917 lugeda meie riikluse sünnipäevaks. Kuid iseseisvusepäevaks jääb siiski 24. veebruar 1918, — seda kinnitab nüühaсти meie oma sündmuste ajalooline käik kui ka teiste piiririkide analoogia. Vastupidine vaade tuleb ajaloolisest eksitusest.

*

20 sündmusterikast aastat lahutavad meid juba neist päevadest. Selle ajaga on ajaloolised perspektiivid mitmeski asjas paigalt ära nihkunud.

Ajaloo materjalide kogumisel on mul sagedasti tulnud seda tähele panna. Mis tol ajal oli ainult üks võimalik oletus, — kuigi ehk ka kõige soovitamam —, see paistab pärast tagasi vaadates, kui oletus tõeks läinud, nagu oleks see juba tol ajal olnud kindel eeldus, kahtlematu siht, vääramatu otsus. Hilisem aeg projitseerub tagasi, muudab läinud sündmuste tõelisi perspektiive.

Ka on juriidilise analüüsiga raske opereerida tolle revolutsioonijärgsete sündmustes. Prof. Kliimann tähendab õieti, et näit. Maapäeva 15/28 nov. otsuseski on juriidilisi termineid tarvitatud võõriti. Kellel oligi aega tol katastroofilisel ajajärgul, kus Vene maailmariik kaela langemas, hoolitseda juriidilise täpsuse eest? Peaasi oli — poliitiline mõte, mida taheti väljendada.

Tõele pääseme lähemale, kui asetame need aktid kogu tolleaegsesse sündmuskokku, nende nõnda-õelda ajaloolisse õhkkonda. Siis tulevad perspektiivid juba õigemad.

Vene riigi lagunemine, piirirahvaste lahkumine temast ei olnud mingi ühekordne, äkiline prahvatus, vaid aegapiline protsess, mille kõige tähtsaimaks järkudeks olid üldiselt: veebruarirevolutsioon, enamlaste riigipööre ja Bresti rahukonverents. Sedamööda toimus ka piirirahvaste enesemääramine aegamööda terves aktide reas, mis enamikus läksid crescendo: omavalitsuste korraldamisega alustades ja iseseisvuse väljakuulutamisega lõpetades. Sündimasolevad uued riigid käisid seega peagu kõik vahepealsed järgud läbi, mis lahutavad Vene kubermangu omavalitsust — iseseisvast riigist.

*

Maapäev, mille Eesti sai 30. märtsi 1917 seadusega, polnud muud kui — avar kohalik omavalitsus. Eesti üldtunnustatud rahvus-eeskava veebruarirevolutsiooni ajajärgul kõneles küll „autonoomsest Eestist Vene föderatsioonis“, kuid seda föderatsiooni ei mõeldud riikide liiduna (s. o. konföderatsioonina), seega ka autonoomiat mitte riikliku, vaid ainult provintsialse autonoomiana. Kõige selgemini järgneb see Eesti sõjaväelaste 1917. a. juuni-kongressi otsustest, kus Eesti vahekorra määräjaks Vene keskvalitsusega jäeti ülevenemaaline asutav kogu, kuna tagasi lükati K.

Kirschbaum-Utuste ettepanek Eesti riiklikust autonoomiast, kusjuures ülevenemaaline asutav kogu moodustataks juba autonoomsete osariikide delegatsioonidest.

Muutuse tõi siia enamlaste riigipööre. Vene riigi keskvalitsus, kelle prioriteeti Eesti tunnustanud, oli kadunud. Selle asemel valitses Peterburis enamlaste rahvakomissaride nõukogu, kes esialgu andis juhtsõna: võim kohtadel („vlast na mestah“). See tähendab: kohapealsed tööliste ja sõjaväelaste nõukogud (sovetid) ja enamlaste organisatsioonid pidid isendina nägema revolutsioonilise võimu algüksusi, kes oma tegevusega uue korra pidid kohtadel kindlustama.

Selle võimu laialipildumise põhjustas suurelt jaolt asjaolu, et enamlaste võim ei ulatunud veel kaugeltki üle kogu Vene riigi, — eriti mitte üle piirimaade, — ka mitte üle kõikide rindevägede. Kuna enamlastel keskusel alles puudusid löögijõud, siis tuli võimuhaaramise aktsioon kohtadel läbi viia enamlaste kohalikel jõududel. Nii oli Eestigi enamlastel teatav alus Eesti iseseisvuse nõudjaile vastata: Mis iseseisvust te veel tahate? Eestil on iseseisvus — Eesti nõukogude iseseisvus.

Ses olukorras astus kokku Eesti Maapäev, et oma 15/28. novembri otsuseid vastu võtta.

Selle eel käinud vanematekogu arutlustest ütleb prof. A. Piip („Vabaduse tulekul“, lk. 18), neist olevat läbi käinud põhitoon: „Vene suurriigi saatuse on otsustatud, Vene on lagunenu. Vaja teha kõik, mis võimalik, Eesti poliitiliseks isoleerimiseks Venest. Nende teed nüüdsest peale erinevad.“

Ma loen seda muljet ekslikuks. Tollekordne diskussioon nii vanematekogus, kui ajakirjanduses rääkis muust. Maapäeva kokkutuleku eestvõtjad ei kõnelnud muust kui — Vene riigi föderaliseerimisest ja Eesti osariigi konstitueerimisest. Vahe senisega seisid ainult selles, et provintsialse autonoomia asemel taheti nüüd — riiklikku autonoomiat.

Jaani Tõnisson tuletas seks 28. okt. „Postimehes“ meelde Venemaa muurahvaste Kiievi kongressi otsust — Venemaad föderaliseerida, ja leidis, et seks nüüd aeg on saabunud. „Eesti asutav kogu olgu see, kes nüüd viibimata kokku astub, et selgesti ja kindlasti ära määrata Eesti rahvusriiklikku korraldust demokraatlikul alusel, mida siis kogu Venemaa asutav kogu vastu võib võtta.“

Jüri Vilms vaidles selle vastu („Päevaleht“, 3. nov.), et „kui me enamlaste silmapilkset „vabadust“ hakkasime ära tarvitama, siis teeksime uusi raskusi Vene revolutsiooni edenemise teel.“

Ja vanematekogu ühines esialgu koguni Vilmsi seisukohtadega, kui J. Kukk seal hoiatas, et ei peaks end ülearu Venega siduma.

„Siis peaks Eesti otsekohe iseseisvaks kuulutama“, vaidles Vilms J. Kukele vastu: „Seda aga vist keegi ei usalda ega soovita. Eesti rahva vabadus on seotud vene revolutsiooniga, — kui see hukkub, kaotab ka Eesti.“

Sotsiaaldemokraadid, kelle ridades käisid samaladilised vaidlused, võtsid viimaks 12. nov. vastu otsuse — astuda teiste erakondadega läbirääkimistesse, et otsekohe kehtima panna Eestimaa osariiklikku omavalitsust Maapäeva kaudu.

Prof. Kliimannil on õigus, kui ta ütleb („Vabaduse tulekul“, lk. 49), et 28. november andis Eestile riikliku ühiku ilme. Sest osariik on kahtlemata — riiklik ühik. Kuid ta eksib, kui sealsamas mõista annab, et

osariigi proklameerimine jäetud sellepärast ära, et kaalutud juba mõtet proklameerida Eesti iseseisvust. Überpöördult: osariigi nimetus jäeti sellepärast ära, et mitmed vanematekogu liikmed (näiteks P. Põld, K. Parts) lugesid sedagi liiga julgeks, — eriti maal olevate Vene enamliste vägede pärast.

Tolleaegses diskussioonis tuleb küll ette ka sõna „iseseisvus“. Kuid sellele antakse siis sama lai tähendus, nagu sõnale „autonoomiagi“. Iseseisvuse all mõeldi siis nimelt ka osariiklikku iseseisvust, nagu see selgesti näha on tolle aja ajakirjanduse sõnavõttudest.

Et osariigist siis veel ei mõeldud kaugemale minna, seks on veel teine tõendus. Just Maapäeva kokkuteleku eel — 11.—13. (24.—26.) novembril peeti ülevenemaalise asutava kogu valimisi. Iseseisvusele minnes oleks loomulik olnud neist valimistest kõrvale jääda. Seda aga ükski Maapäeva kokkuteleku algataja ei soovitanud: vastuoksa, — nad võtsid kandidaatidena kõige elavamalt valimistest osa, tunnustades seega ülevenemaalist asutavat kogu.

Vast aastavahetusel 1917/1918, kui Tallinnas Estonia hoones erakondade esindajad arutavad Bresti rahuläbirääkimiste käigu tõttu päevakorda kerkinud Eesti iseseisvuse küsimust, paneb G. Suits ette, et kui otsus teha iseseisvuse poolt, siis tuleb ka ülevenemaalist asutavat kogust kõrvale jääda. Sellest hoolimata võtavad Eesti rahvasaadikud 5. jaanuaril 1918 ülevenemaalise asutava kogu koosolekust osa. Oleks 15/28 novembri otsus tähendanud midagi rohkemat kui osariiki, siis oleks tulnud Eesti rahvasaadikute tegevust ülevenemaalises asutavas kogus niisama desavueerida, nagu see hiljem sündis Eesti esindajate osavõtu kohta venelaste Ufa riiklikust konverentsist 1918. a. sügisel.

Prof. Piip ütleb („Vabaduse tulekul“, lk. 17): „Igatahes ei jäänud Eesti milgi viisil konföderatiivseosesse Venega, sest konföderatsioon on teotsev ainult rahvusvahelise lepingu alusel, mis käesoleval juhul täiesti puudub“.

Kui nii, — kuidas kvalifitseerida siis Tagakaukasuse regionaalse keskviimu („krajevaja vlast“) akti 11. novembril 1917, kes kuulutas enda kõrgemaks võimaks koha peal, kuid lisas otsekohe juurde, et tema sihiks on — üldtunnustatud ülevenemaalise keskviimu moodustamine? — Konföderatsioon? — Seks puudub leping, kuna lepingu teist kontragenti pole olemas. Provintsiaalne autonoomia? — Kuid puudub alluvus. Kaukasuse keskviim ei allunud kellelegi, — Peterburi enamlasele keskvalitsusele igatahes mitte. Ja see Peterburi keskvalitsus, kellele ta ehk oleks allunud, puudus.

Kõik need segadused leiavad aga lahenduse, kui ütleme: 15./28. novembril 1917 kuulutas Maapäev Eesti — osariigiks Vene föderatsioonis, asudes tema riikliku autonoomia teostamisele. Föderatsiooni tuleb siinjuures mõelda juba konföderatsiooni kallakus, s. o. mitte enam liitriigina, vaid riikide liiduna, kus suveräniteet kuulub osariikidele, mitte aga keskvalitsusele. 15./28. nov. akt oli — suveräniteedi proklameerimine. Kui endid tolleaegsesse ideestikku tagasi mõtleme ja ette kujutame, et Venemaa demokraatlikel ollustel oleks korda läinud enamlasi uuesti kukutada, nagu seda tol ajal veel laialt usuti, siis oleksid nad piirirahvaste enesemääramise õnnestumise korral seisnud Venemaa föderaliseerumise fõtsiasja — fact accompli — ees. Ja Venemaa tagasiühendamist oleks siis vististi tulnud alustada rahvusvaheliste lepingute teel nende enesemääramise teostanud piirirahvaste valitsustega. See lahendus oli ka, mida liitriikide saadikud tol ajal Eesti esindajatele kogu aja südamele peale panid.

24. veebruaril 1918 aga astuti viimne samm: katkestati viimsedki föderaalised või konföderaalised sidemed Venemaaga: Eesti kuulutas end iseseisvaks.

Mõlemad — nii 15./28. nov. kui 24. veebruari — aktid olid — revolutsioonilised, s. o. ei toetanud ei millegi muule kui iseenda „isehakanud“ õigusele.

Prof. Kliimann vaidleb siin õigusega vastu neile, kes tahavad toetada Maapäeva 15./28. nov. akti — Vene rahvakomissaride nõukogu 2./15. novembri dekreedile rahvaste enesemääramisest. Sellest dekreedist pole seal kunagi juttu olnud ega saanudki olla, sest seks oleks Eesti enne pidanud tunnustama enamlaste riigipööret. Küll oli aga selle Maapäeva akti juures juttu teiste Venemaa rahvaste enesemääramisest, — seega siis — revolutsioonilisest eeskujust.

Prof. Kliimann eksib, kui ta 24. veebruari väiksemat tähtsust järeldab sellest, et iseseisvuse manifesti andja ise ei loonud tol korral ka ajutist valitsust („Vabaduse tulekul“, lk. 50). See oleneb tollekordseist põrandalustest tingimustest. Suurem kogu, nagu seda oli Maapäeva vanematekogu, võis neis tingimustes anda oma nõusoleku valmiskirjutatud manifestile. Kuid kiire korras moodustada valitsust — seks on suurem kogu sarnases olukorras võimetu, — see pidi jääma 3-liikmelise Päästekomitee ülesandeks.

*

Eesti Maapäev talitas analoogiliselt teistele Venemaa piirirahvastele, isegi nendega ühise otsuse põhjal, mis rahvaste kongressil Kitevis 8.—15. septembril 1917 vastu võetud — Venemaa föderaliseerida. Teiste piirirahvaste analoogia seletab seepärast ka Eesti enesemääramise üksikute aktide mõtet.

Peterburi enamlaste juuli-mässu aegu ja selle ottsel mõjustusel võttis Soome eduskund 5./18. juulil 1917 vastu nn. riigiseaduse („valtalaki“), millega kuulutas enda kõrgemaks võimaks kõigis asjus, välja arvatud välis- ja sõja-asjad.

Soomlased olid uskunud, et Vene ajutine valitsus on juba kukkunud. See usk osutus aga enneaegseks. Soome eduskund saadeti laiali. Uus eduskund ootas siis ära enamlaste riigipöörde ja selle järel 2./15. novembril kuulutas enda kõrgemaks võimaks, s. o. tegi sedasama, mida Eesti Maapäev tegi paar nädalat hiljem. Kuid vast 6. detsembril 1917 tegi eduskund iseseisvuse otsuse ja see päev loetakse Soome iseseisvuse sünnipäevaks, — mitte aga 2./15. november, nagu see prof. Piibu ja Kliimanni teooriate järgi oleks pidanud olema.

Ukraina raada kuulutas 13. juunil 1917 oma esimese universaaliga Ukraina autonoomiat. Läbirääkimiste peale Vene keskvalitsusega keeldus ta juulikuus teises universaalis autonoomiat omal käel maksuma panemast, kuid kuulutas raada kõrgemaks regionaalseks („krajevoi“) organiks. Pärast enamlaste riigipööret asus aga raada oma kolmandas universaalis juba föderaliseerimise teele, kuulutas välja „Ukraina rahva-vabariigi siidemes Venemaaga“ ja määras 27. detsembriks 1917 valimised Ukraina asutavasse kogusse. Bresti rahuläbirääkimiste puhul 22. jaanuaril 1918 kuulutas ta Ukraina iseseisvaks.

Seega siingi sama järjekord: enne kõrgeim võim föderatiivse osariigina, siis iseseisvus.

Tagakaukasuse regionaalne keskviim loodi pärast enamlaste riigipööret 11. novembril 1917, eeldusega, et ta on „täitsa autonoomne“ ja ajutine ning saab kaasa aidama üldtunnustatud ülevenemaalise keskviimu moodustamiseks. Türgi vägede pealesurumisel otsustas Tagakaukasuse seim 9. aprillil 1918 kuulutada Tagakaukasuse iseseisvaks föderatiivseks vabariigiks (Gruusia, Armeeniana, Aserbeidžan). Vaenlase edasisel pealesurumisel lagunes aga see föderatsioon ja 26. mail 1918 kuulutas Gruusia enda iseseisvaks.

Nii siis siingi sama järjekord: esiteks — kõrgeim võim koha peal, siis iseseisvus.

Seega pole Eesti sündmustekäik mingi juhuslik ekstarvagantsus: see on rahvusliku revolutsiooni üldine areng Venemaa piirirahvastel.

Dr. A. Annist kõneleb A. H. Tammsaare juubeliaktusel Tartus. Paremal osa publikut

A.-T. Kliimann

24. veebruar või 28. november?

Nende ridade avaldaja „24. veebruar“ oli juba „Tänapäeva“ veergudeks laotud, kui talle esitati Ed. Laamani „Vaidlus meie iseseisvuse sünnipäeva üle“. Tunnustades seal Eesti riigi tekkinuks 28. novembrist 1917, Laaman ometi vaidleb käesolevate ridade autori ning ühtlasi ka professor A. Piibu vaadete vastu, mis sedasama ütlevad, mis temagi. Et kõigi kolme tõekspidamised Eesti riigi sünniasjas peagu täielikult ühtivad, siis tundub, et Laamani seekordne sõnavõtt sisuliselt ei tahagi olla tõeline poleemika. Seal esitatakse vaidlusstiilis mõningaid lisaseletusi, millest selgesti nähtub, et Laamani mõtetel on sümpaatne kaldumus 28. novembri poole, aga ühtlasi ka siiski soov truult kinni pidada 24. veebruarist.

Eelõeldu naaldub täielikult Laamani sõnaselgele väljendusile tema seekordsete seletuste sissejuhatavates lausetes. Neis ta ütleb, et „A. Piibu ja A.-T. Kliimanni juriidilises argumentatsioonis [28. novembri kasuks] on palju õiget. Eriti on meie kohtul küllalt alust juba 15./28. novembrist 1917 lugeda meie riikluse sünnipäevaks“. „Prof. Kliimanni on õigus, kui ta ütleb, et 28. november andis Eestile riikliku ühiku ilme“. Ent säärasest, selgelt ja kindlalt antud tunnustusest hoolimata Laaman pooldab ometi, et „iseseisvuspäevaks jääb siiski 24. veebruar 1918“. Tema arvates „seda kindlatab niihästi meie enda sündmuste ajalooline käik kui ka teiste piiririikide analoogia“.

Kui tähelepanelikult süüvida Laamani eesitatud mõtetesse ning neile järgnevasse seletusisse, siis selgub, et ka tema loeb riigi algpäevaks ikkagi 28. novembrist, kuna ta 24. veebruari nimetab vaid iseseisvuspäevaks. Sellele ei saa vastu vaielda, sest see väide on igati õige, nagu üldiselt on õiged ka Laamani sellekohased ajaloolised lisamärkmed ning nende kaudu väljendatud juriidilised kaalutlused.

Käesolevate ridade avaldaja ja Laamani vaatekohtade erinevus on rohkem näiline kui sisuline. Vähesed erinevused on tingitud peamiselt argumentatsioonides esinevate oskussõnade iseviisilisest sisustamisest ja mõistmisest, küll ka Laamani suuremast kaldumusest väidelda peamiselt poliitiliste tõsiasiade abil, hinnates viimaseid ka pisut erinevast lähtekohast.

Käesolevate ridade autor aga käsitleb riigi sünnimomenti puhtõigusteaduslikult, võttes tolaeageisest poliitilisist sündmusist saanud normatiivakte siiski ajaloolises üldkonsiellatsioonis. Tema vaatekoht on nn. süstematoloogilise normativismi vaatekoht. Sellekohaselt võetakse kõik ajaloolisõiguslikud toimingud vaatlemisele mitte üksikult, kasuistlikult, vaid neid uuritakse koos süsteemina, üksteisega seotult ja ühiste normatiivsete niitidega läbipõimitult. Säärane vaatlus nõuab, et vastukäivad kohad aktides ja vastuokused põhimõtetes kõrvaldatakse, mispärast mõningaid reast erakuina välja ulatuvaid poliitilisi motiive ei tule rõhutada, eriti siis, kui nad on täiesti juhuslikku laadi, s. o. üldisest süsteemist kõrvalde kalduvad. Mis puutub 24. veebruarisse, siis süsteemiõpetuslikult ei saa seda kuidagi tunnustada Eesti riigi esimeseks iseseisvuspäevaks. Sest sel korral tuleks

28. novembri riigisünniakt lugeda tühiseks, unustada ja maha salata. Seda aga ei saa teha, sest praeguse õiguse järgi see akt kehtib veel tänapäevalgi. Ja seda ei eita ka Laaman.

Kui nende ridade avaldaja on mõningaid Laamani poolt tähtsaks peetud tõsiasi jätnud mainimata, siis ta pole veel mitte eksinud, vaid teinud seda seepärast, et vastavad faktid ei evi tema lähtekohast seda normatiivset tähtsust, mida Laaman neile omistab. Olnuks aga käesolevate ridade autoril oma mõtete avaldamiseks kasutada samu võimalusi kui Laamanil, oleks ta kindlasti esildanud isegi pisemaid ajaloolisi asjaolusid, neid analüüsinud, selgitanud ja tõlgendanud ning neid normatiivselt tarvilisel määral ka hinnanud. Laaman on olnud õnnelik, võides oma teoseks „Eesti iseseisvuse sünd“ kasutada tervelt 784 lehekülge trükiruumi, kuna oma raamatuvormis ilmutatud monograafilisele artiklile „28. novembrist“ autor pidi leppima vaid 36 leheküljega, olgugi, et ta pidi oma uurimuseks tarvitama ligilähedalt sama hulga ürikmaterjale, kui Laamangi.

Siiski tundub, et Laamani ja Piibu ning nende ridade autori mõtete erinevus ei ole tingitud niivõrd uurimisviisist, kuivõrd just terminite käsitlemisest. Laaman näiteks ei omista sõnadele „iseseisvus“ (deklareeritud, väljakuulutatud kujul) ja „sõltumatus“ mingeid eritähendusi. Moodsas õigusteaduslikus kirjanduses väljendatakse nende sõnadega aga küllalt tähtsaid riigiõiguslikke mõisteid.

Selge ju on, et kui tekib uus riik, siis ta ka irdub teistest ja saab ses mõttes ka iseseisvaks. Kuid irdumisel ja iseseisvusel on mitu astet ja mitu erimõtet. Spetsiifilises mõttes, eri oskussõna järgi uus riik on täielikult irdunud oma emamaast alles siis, kui ta kuulutab enda iseseisvaks. Kuulutamise tõttu saab sõna „iseseisvus“ siin veel erilise lisatähenduse, millest on kõnelnud „Tänapäeva“ kirjutises „24. veebruar“. Ent „iseseisev riiki“ ei ole täielikult iseseisev. Kui selline riik pole oma vastavas riigiaktis veel öelnud, et ta on „iseseisev ja sõltumatu“, siis on tal veel võimalik astuda mõne teise riigiga sõltumusvahekorda, näiteks, korraldada ühist piirikaitsset, tolliala, sõjaväge või välispoliitikat konföderatiivsel alusel.

Et Laaman ei pane suurt rõhku neile termineile, siis oli ka Piibu arvustav märkus tema käsituse pihta irdumises kõigiti mõistetav. Ühelgi juristil ei tohiks olla vähematki kahtlust selles, et 28. novembril Eesti ei jäänud „milgi viisil konföderatiivseosesse Venega“, nagu Piip öieti tähendab. Ent paistab, et Laaman tõsiselt ei vaidlegi selle vastu. Ta võtab ses asjas sõna nagu rohkem vormi pärast.

24. veebruari kasuks välismaa õigusarengu analoogiale toetumist ei saa pidada õigustatuks juriidilises vältluses. Üks ja sama norm ühes ja samas sõnastuses võib ühes riigis tähendada üht, teises teist. Ja, lõpeks, kui üks oma normi tõlgendamisel eksib, ega seda pea siis teine omaks võtma. Katsugu süütegija kohtu ees enese kasuks argumenteerida ütlusega, et ka teine tegi sama kurjust.

Pilte moodsa maasoola esindajatest. Ülal vasakult: Kambja postkontori ülem, Kambja teemeister A. Pass, Meeri valla tuletõrje peamees Illiste. All: Mustvee rajooni konstaabel, Elva jsk. arst dr. Avarsoo, Ahja algkooli juhataja, Kambja kiriku võõrmünder P. Panksepp, Saeveski abimetsatülem Filips

M A A S O O L

Kuni viimase ajani on külal eesti ühiskondlikus elus täita olnud kõige tähtsam ja põhilisem osa.

Olles alla surutud talupoeglikuks alamrahvaks ja kinni seotud mõisamaa külge, puudus eestlastel võimalus arendada oma tugevat linnakodanlust ning haritlaskonda. Ärkamisaegse virgumise mõjul tekib küll mitmesuguseid eesti rahvast haaravaid kultuurilisi üritusi, kuid iseseisvast, tugevast ja eneseteadlikust eestlaste linnakodanlusest ning haritlaskonnast saab kõnelda ikka alles pärast 1890. aastat. See uus ühiskondliku jõu tegur eesti elu raamides omab juba erilise kaalu 1905. aasta sündmuste käigus ja tõuseb eriti kiirelt oma tähtsuses iseseisva Eesti ajal. Aga ka praegugi veel elab suurem osa eesti rahvast maal ja talupoeglik küla omab endiselt domineeriva koha eesti ühiskondlike kihtide hulgas.

Kui heita pilk tagasi meie rahva ajaloosse, siis näeme, et see oli peamiselt maasool ühelt ja estofiilsete kaunisharrastustega meeste kogu teiselt poolt, kes tegeles maarahva asjadega. Tunneme veel hilisärkamisajastki seda „armsale maarahvale“ kasuks arvatud mitmekesist kultuuritööd ja peame maasoola parimate esindajate hulka arvama isegi Kreutzwaldi, Jannseni ning Jakobsoni. Viimane neist — C. R. Jakobson oli oma elukäigultki tüüpiline talurahva juht, kes asus

maale Vändra metsade taha elama, et seal ta talust juhatada ja õpetada eesti rahvast ning viia ta võitlusele oma õiguste eest. — Need maasoola mitmesugused tegelased, suurematest kõige vähemateni, on meie rahva kultuuri hoogsal tõusuteel arvamata suuri teeneid osutanud ja osalt nende töö tagajärjeks võime pidada ka iseseisva Eesti uuestisündi.

Läbi pikkade sajandite kandis maasool, s. o. eneseteadlik ja julge eestlane oma talupoeglikku kultuuri edasi, pidades lootusetu aktiivse võitluse asemel passiivset võitlust mõisa vastu. See sündis majanduslikul, õiguslikul, kultuurilisel jm. aladel ning ainult sellele rahva elujõule toetudes sai teoks rahvuslik ärkamine ja iseseisvus. Säärane visa võitlus nõudis aga tugevaid ning kangekaelseid iseloomu, kes raskematelgi katsumisaegadel meelt ei heitnud. „Ise on mees“ — nii hüüdis seda C. R. Jakobson, või moodsamalt: „isik püsti“ — see tung on ilmnenud kõigis tublimates ja ehtsamates maasoola esindajates.

Tegevusväli, millel see maasoola töö on arenenud, on väga mitmepalgeline. Vanemal ajal mitmesugused vastuhakkude ja palvekirjade või muul teel oma õiguste nõudmise aktsioonid, isiklik eeskujuga ümbrusele teovõimsa ning julge isikuna, talurahva omavalitsuslik tegevus (vallad), põllumeesteseltsid, ühistegevus,

Üleval vasakult: Nõo apteeker V. Kuks, Palamuse kaitseliidu pealik, Sonda metsk. asjaajaja Pedaksaar.
All: Kodijärve mölder Abras, Kambja põllum. seltsi esim. Kevend, Kambja vallavanem J. Hunt, Tartumaa linnukasvatuse konsulent Poola

hiljem järjest avarduv kultuuriline ja seltskondlik töö on kõik kantud peamiselt maasoola poolt.

Üldiselt võttes on maasoola ülesanne seega olnud eesti kõige laiemate rahvahulkade kultuurilist ja majanduslikku taset ning eneseteadvust tõsta. Ning see ülesanne on tänapäevani temale jäänud, kuigi nüüd olukord ja võimalused hoopis teised on kui vanasti. Maasool on meie rahva enesekasvatusele sama raskete — võibolla vastutusrikkamategi — ülesannetega koormatud kui varem. Noor Eesti riik on praegu teiste riikide hulgas üks noorimaid ja tal tuleb veel mitmeti kindlustada oma olemasolu. Eestil tuleb näidata, et ta on samasugune elujõuline väikeriik nagu Taani või Belgia, — missugune vastutusrikas osa siin on täita sellel maasoolal, on igaühele selge. Teiselt poolt on Eesti eriti viimasel ajal liitumas Põhja-Euroopa rahvaste gruppi. Seda põhjarahvaste hulka kuuluvust tuleb meil aga ära teenida oma kõrge haridusliku tasemega, mis haaraks tervet rahvast, nagu see on omane kõikidele teistele põhjarahvastele. Siingi ei vaja maasoola ülesannete ja osatähtsuse rõhutamine mingeid lisakommentaare.

Küla on olnud nii meil kui mujalgi selleks suureks füüsilise ja materiaalse jõu andjaks, mida on vajanud linn ja kogu meie ühiskond. Ta jääb ka edaspidi selleks jõuallikaks, mis toidab ühiskonna keha ikka uue ja värsket verega. — Eesti ühiskond, eesti rahvas ja riik suudab ainult siis püsida vabana ning iseseisvana, kui meie põllud on eestlaste käes. Maasoolal on siin oma põhilisemad ülesanded täita, õpetades eestlast juurduma sügavalt oma maasse, tõstes tema eneseteadvust ja vaba vaimu. Ning kui praegusel

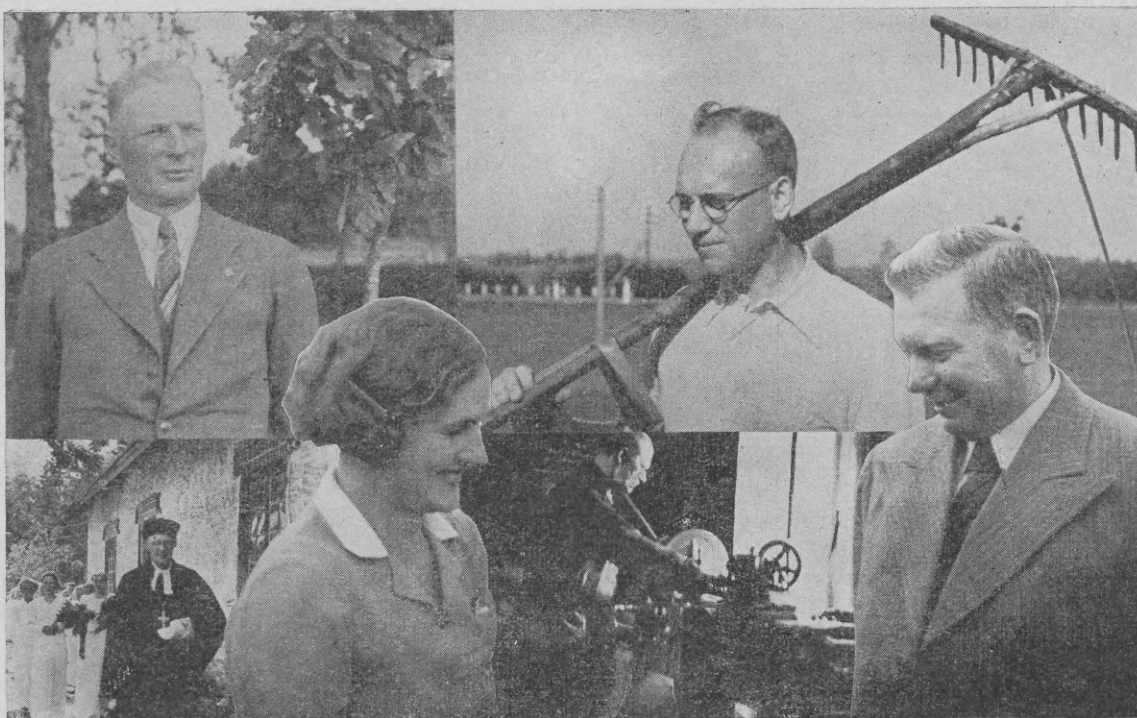
ajal meie peade kohal jälle suure jõuga kokku pörkavad ida ning lääne propagandatuuled, siis seda enam peaks see maasool meelde tuletama aegu, mil ta võitles võõraste võimu ja vägivalda vastu. Ei tohi kunagi unustada, millise vaimustusega rahvahulgad tervitasid esimese rahvaesinduse kui oma õiguste kaitsja ja vabaduse kehastuse sündi.

Eelmainitud ülesandeid peaks meieaegsel maasoolal aga seda kergem olema täita, et nooremal põlvel on selja taga meie oma eesti kooli kasvatus.

E. R.

Külasimmani „bajaanimees“

Üleval vasakult: Tartumaa ratsamaleva pealik R. Riives Reolast, Ropka vallasekretär E. Ugaste. All: Viru-Nigula kirikuõpetaja A. Alver, Kambja jaosk. naiskodukaitse esinaine prl. S. Villemi, Sonda haridusseltsi esimees ja raudteedepoo rautatreljal Sinilepp, Kambja haridusseltsi esimees K. Kirss

Jaan Taklaja

Jõukuse pant industrialiseerimises

Seniseid tulemusi ja edaspidiseid arengusuundi

Enamiku riikide majanduslikus aparaadis on viimaste aastate jooksul teostunud rohkesti struktuurilisi muudatusi. Neist pole Eesti kaugeltki jäänud neitsilikku puutumatusse. Küllalt silmapaistvad muudatused on toimunud esi-joones aga Eesti tööstuses.

Üldjoontes on struktuurilisi muudatusi Eesti majanduses põhjustanud juba iseseisvuse esimestest aastatest alates ning samuti hilisemalgi ajal rida erilaadseid tegureid. Neist olgu mainitud järgmisi: vene ajast päritud suurkätiste uutele turunõudeile ümberkorraldamise paratamatus, väliskaubanduse arengust tingitud tööstusliku toodangu mitmekesistamise vajadus ja lõppeks toorainete ümbertöötamise tööstuse jõudne laiendamine, mis omakorda elustava tõukejõu sai viimase kriisi mõjul.

Laiaulatuslikud ümberkorraldused Eesti tööstuses uute investeerimistega teostusid iseseisvuse esimesel rahupõlve maitsta võival „viisaastakul“, s. o. 1920.—1924. a. eriti hoogsalt. Iseäranis aga mainitud perioodi kahel viimasel aastal. Sellel „viisaastakul“ tõusis Eesti suurtööstuste arv (20 ja enam töölisega) 122-lt 279-le ning kogu tööstusettevõtete arv 2957-lt 3738-le.

Kuna aga suurem osa ettevõttest sõja- ja revolutsioonide keerise oli kaotanud oma sularahakapitalid rahaväärtuse languse tagajärjel, siis tuli endiste ettevõtete kordaseadmiseks ning samuti uute rajamiseks krediiti anda riigi ressurssidest.

Algul oldi arvamisel ja hellitati mõtet, et tööstuse aitab jalule lühiajaline krediit, mille tagajärjel elustub tootmine ja selle tulemusel kiire kapitali kogumine tööstuses eneses. Peagi aga selgus hoopis vastupidist ja nimelt, et kapitalikogumise protsess tööstuses tollekordseis oludes sündis siiski väga tagasihoidlikes piirides, mille sunnil lühiajalised krediidid paratamatult muutusid pikaajalisteks.

Seepärast võib mainitud ajavahemikku nimetada küll entusiastlikuks „gründertum“-perioodiks, kuid tulemustelt siiski lootusi mittetäitvaks.

Tagant järele pilku heites nimetatud ajajärgule ning tulemustele, peame konstateerima, et tol ajal tehti Eesti tööstuspoliitikas sama viga nagu paljudes teisteski riikides ja esi-joones: hinnati sise- ja välisturu ostujõudu tegelikust tublisti üle. Ja kui soodus konjunktuur maailmaturul hakkas lõdvenema ning Venemaa turud ei avanenud loodetud ulatuses, siis sellest tingitult ei jäänudki tule-

mata tagasilöögid ja süvenevad raskused Eesti tööstusele, esijoones eksporttööstuse osale. Kui riigi ressurssidest enam ei antud lisakrediidide, siis sundis see osa ettevõtteid likvideeruma, kuna nad osutusid liigseks või võistlusvõimetuiks.

Tagasilöögist sõltuvalt ja krediidi ulatuse kärpimisest tingitult, millest viimane jätkus ka paaril järgneval aastal, algas Eesti tööstuses hoopis ettevõtetekandmine ja kainem investeerimistegevus. Riigi finantsjõu ja krediteerimise poliitika peasuund juhiti esijoones põllumajanduse ja põllumajandusliku tööstuse arendamiseks.

Ajavahemikul 1925—1929 kasvas siseturu nõudeile kohandatud ettevõtete tegevus jõudsalt ja tunduvalt kiiremini kui eksporttööstuse areng. Oluliselt kergendas tol ajal tööstuse ja Eesti rahanduslikku olukorda Rahvasteliidu kaasabil 1927. a. saadud 1,35-milj.-naelane välislaen, millega saadi juurde uusi ressursse ning mis võimaldas lühiajalisi investeerimislaene muuta pikaajalisteks.

Rahvasteliidu kaasabil tehtud laenust, 1,35 milj. inglise naelast läks osa Eesti Panga valdusse vastse kullatagavara soetamiseks ning pikaajaliseks muutunud laenude lahtisulatamiseks. Samal ajal loodi mainitud välislaenu abil uus riiklik rahaasutus: Pikalaenu Pank, kuhu võeti üle Eesti Panga külmanud krediitide ja mille ülesandeks osutus majanduse finantseerimine pikaajaliste krediididega. Eesti Pangale anti uus põhikirj ja puhtakujulise emissioonipanga funktsioonid. Samal ajal teostus ka Eesti rahareform, kus vääringu üksuseks võeti Eesti kroon, mille väärtus võrdus $100/_{248}$ gr. puhtale kullale, s. o. vastav pariteet Rootsi kroonile.

Missuguses ulatuses toimus tol korral külmanud laenude lahtisulatamine Eesti Pangas, sellest annab kujuka ülevaate Eesti Panga arvete seis enne ja pärast rahareformi, mis oli järgmine:

	1927	1928
	31. XII	1. I
	milj. kr.	
Kattevara	16,5	40,3
Vekslid	16,6	8,3
Laenud	40,0	21,1
Muud aktivad	10,9	6,3
	84,0	76,0

Toodust selgub, et ümmarguselt 50% Eesti Panga laenudest anti üle Pikalaenu Pangale põhjusel, et need lühiajalistest olid muutunud pikaajalisteks.

Et mainitud laenu pole tarvitatud äraelamiseks, vaid Eesti majanduse elustamiseks, kinnitab asjaolu, et suur osa tol korral lühiajalistest pikaajalisteks muudetud laenudest on juba tagasi makstud, ning samuti tõik, et välislaenu mahamaksud ja protsendid on õiendatud korralikult ning täpselt ka sügavaima maailmajanduse kriisi perioodil. See omakorda on tulnud muidugi tõhusalt kasuks Eesti kaubakrediitide ja teiste finantstransaktsioonide operatsioonides.

Eesti majanduse struktuurilised muudatused tööstuslikul alal seisavad peamiselt selles, et tööstusliku sektori osatähtsus näitab püsivat tõusu. Töötajate arv tööstustes (suur- ja kesktööstus kokku), kui indeksi aluseks võtta 1923 = 100, on nüüdseks tõusnud 147,6-le, seega ligikaudu 50%. Tootmistegevuse indeks (1927—31 = 100) on tõusnud 1937. a. 143,9-le, kuna see kõrgkonjunktuuri aastal 1929 oli 103,3. Suurtööstuse brutoväärtus 1923. aastal oli 84,6 (netoväärtus 36,3) milj. kr., kuid 1937. a. juba ca 162 (80) milj. kr.

Absoluutarvudes oli töötajaid suur- ja kesktööstuses kokku 1937. a. — 51.690, 1936. a. — 45.092, 1935. a. — 39.133, 1932. a. — 29.945 ja 1929. a. — 36.123.

Kriisi ajal, s. o. 1930—1932. a. läks tööstuse toodangu väärtus paratamatult tagasi, langes bruto väärtus 1930. aasta 112,5 milj. kr-ilt seisult 80,7 milj. kr-le 1932. a. Uus elavnemine algas vastselt 1933. aasta teisel poolel, millal devalveeriti Ekr. mis tõi uut hoogu esijoones eksporttööstusele ja mis hiljem kandus ka sisetootmistegevusele. Ent 1936. a. algusest väljendus tööstusliku tegevuse kasvamine peamiselt siiski vaid olemasoleva tootmisaparaadi ulatuslikumas kasutamises. Uusi ettevõtteid asutati tol ajal tagasihoidlikult ning üsna vähe.

Uus ning jõudne investeerimistegevus algas valitsuse initsiatiivil, mis julgustas ka eraettevõtlikkust, 1936. aastal. Et riigikassa võis omalt poolt anda kapitali investeerimiseks, oli ja on tingitud sellest, et riigi korrallised kulud ei tõusnud mitte selles ulatuses, nagu enamlaekumised. Sellest tingitult võidi enamlaekumisi kui riigikassa reserve ka ulatuslikumalt investeerida ehitustesse ja uutesse ettevõtetesse, esijoones põlevkivi-, turba- ja telliskivitehaste tegevuse laiendamiseks ning samuti vastesse sulfaattselluloosivabrikusse. Riigikassa enamlaekumised olid tingitud sellest, et üldise majandusliku elavnemise tagajärjel ei vähendatud kuigi tunduvalt makse. Oleks makse vähendatud, siis loomulikult oleksid riigikassa enamlaekumised selles ulatuses ära jäänud ning neist moodustunud eramajanduse reservid. Kuna aga seda mitte ei sündinud, on tingitud sellest, et riik omalt poolt tahtis kiirendada maa industrialiseerimise protsessi pioneerina. Just pioneerina, sest nii endisele riiklikule põlevkivitööstusele, kui ka hiljuti asutatud sufaattselluloositehasele, telliskivitehastele ja samuti end. riiklikule metsatööstusele ning turbatööstusele on antud osatähtsust, mille osatähti on lubatud hakata müüma ka eraisikuile. Seega siis oleks riik endale võtnud vaid ettevõtete asutamise riisiko, kuid mitte süvendanud riikliku kapitalismi ja riikliku ettevõtlikkuse osatähtsust eramajanduse arvel.

Tööstuskaupade väljaveo osatähtsus kolmel viimasel aastal on olnud ümmarguselt ligi 40%, kuna põllumajandussaaduste eksport on liikunud osatähtsusest 45 ja 50% piirides.

Kriisiaegseil aastail läks suurtööstuse toodangu välisturule ca 30% ja siseturule 70%. Viimastel aastatel on tööstuse toodang märksa tõusnud, kuid ekspordi osa vähenenud siseturu ostujõu tõusu mõjutusel. Üle poole läbimüügist läheb meil nüüdki välisturule tselluloosi, kunstsarve, paberit ja puutööstussaadusi. Kuna tööstusalade ja toodangu väärtus kogu tootmisalade koguväärtu-

sest moodustas 1929. a. kõrgkonjunktuuri ajal 1/4-ndiku, 1936. a. aga juba enam kui 1/3-ndiku, siis näitab see asjaolu, et Eesti pole praegu enam ülekaalukalt põllumajanduslik riik, vaid suureprotsendiliselt juba industrialiseeritud, missugust protsessi kiirendab veel omamaa toorainete ümbertootmine, esijoones õlikivitööstus, missugusel alal töötab juba kuus vabrikut ja millede toorõli toodang 47.000 tonnilt 1935. aastal tõusis 1937. aastal 110.000 tonnile ning mis jooksva aastal tõuseb arvatavasti 160.000 tonnile ning ligema 10—15 aasta jooksul 500.000 tonnile.

Industrialiseerimise protsessi edukus tõstab aga ühtlasi iga maa ostujõudu ja ühes sellega loob ka senisest paremaid eeldusi niisuguste tööstuskau-

pade ostmiseks välisriigest, mille tootmine on meil võimatu või jälle ebaratsionaalne.

Kuid selle juures tuleb tähelepanu juhtida ka asjaolule, et tööstuses on raha läbikäik hoopis kiirem kui põllumajanduses ja seepärast aitab see kiiremas tempos tõsta üldist jõukust. Ja pealegi saadakse välislaene ning üldse väliskrediite tööstuse kaudu hoopis soodsamatel tingimustel kasutada maa jõukuse tõstmiseks, kui see osutuks võimalikuks põllumajanduse arvel.

Neid tegureid aluseks võttes on selge, et industrialiseerimisprotsessi arengus peitub ka meie kiirema jõukuse tõusu ning teiste riikide arenguga sammu pidamise pant.

A. Renning

Kahe aastakümne bilansist

On vaieldud selle üle, kas iseseisvuse 20 aasta juubel väärib suuremat väljatõstmist või tuleb „ümmargusemaks“ arvuks pidada 25. Kuid Eesti Vabariigi kaks esimest aastakümnet olid nii sündmusterikkad, tõid nii sügavaid muutusi Eesti ellu, et tarvidus pilku tagasi heita ja endale aru anda on küllaltki suur. Parajasti algab praegu uus ring eesti demokraatia eneseteostamise heitluses, — ning ka välispoliitiliselt on olukord erakordselt vastutuslik. Niisiis — juubeldamiseks on meil ehk enam põhjust 5 aasta pärast, eeldades, et demokraatlik kord siis rahulikult funktsioneerib, rahvusvaheline pinevus laheneb ja majandus pääseb uue kriisi ohust. Kuid bilansi koostamiseks on õige aeg just praegu, — vastutusrohete aastate lävel.

Paraku mõeldakse meil üpris vähe eeloleva ajajärgu vastutuslikkusele, ja seda ka siis, kui mõistetakse olukorra tõsidust. Oleme harjunud vaatega, et maailma asjad arenevad iseenesest: nii välispoliitiline konjunktuur kui majanduslik elu. Sisepoliitiliste asjade suhtes peaks inimese teadliku tahte tähtsus rohkem silma paistma; kuid siingi usuvad ühed, et parlamentliku korra mehhanism kõrvaldab kõik pahed erilise pingutuseta, ja teised püsivad ikka veel arvamisel, et pole muud vaja kui „kõva kätt“, keelata ja käskida.

Ometi ei lahenda ükski põhiseadus iseenesest meie elu probleeme. Konkreetselt võttes seisab küsimus selles, kas meie riikliku organismi psühholoogiline alus muutub välispoliitiliste ohtude suhtes tugevamaks 1933/34. a. võrreldes, — see eeldaks aga, et meie rahvas tuleks toime oma iseseisva elu tegeliku — majandusliku — korrastamisega.

Selle ülesande õigeks mõistmiseks ongi bilansi tegemine vajalik. Pealt näha paistab, et majanduse alal on aktiiva ülekaal täiesti selge. Tõus majanduselus oli iseseisvas Eestis mitmekülgne ja võimas; vaevalt uskus keegi 20 a. tagasi, et suudame nii kergesti taluda Vene turu kaotust ja nii

edukalt end sisse lülitada Lääne majanduslikku maailma. Kuna elame jõudumööda kaasa selle maailma arengule, paistab meile veneaegne minevik kuidagi provintslikuna.

Kuid see'p see asi on: muutused on niivõrd pimestavad, et olukorra kaine analüüs on sellest takistatud. Eriti käib see haritlaskonna kohta. Eesti haritlaskonnale tähendas omariikluse tekkimine ja kõvenemine määratu palju. Teenistusvõimalusi, karjäärivõimalusi tekkis säärases ulatuses, nagu vene ajal ei usutud ka unistada. Ja kui diplomite vabritseerimine osutus sellegipärast nii hoogsaks, et tekkis ummistus, — siis asuti „majanduse eestistamisele“ ja riigi-ettevõtlikkuse arendamisele. Nii teostus meie seltskondliku ja majandusliku fassaadi ehitamine. Muidugi pole see mõeldav teisi, kui koos rahvamajanduse aluse tugevnemisega. Võib siiski ütelda, et tagaküljelt vaadates on pilt vähem pimestav. Ega muidu oleks ka meie poliitilised probleemid nii keerulised ja rasked.

Mis on fassaad ja mis on tagakülg? Piltlikult öeldes, fassaad on Tallinna Vabadusväljak ja tagakülg — Tallinna Lasnamäe agul. Majanduslikult öeldes: fassaad on — kapitalid ja läbikäigud; tagakülg — palk ja elatusmaksumus. Fassaad on tootmine, tagakülg — tarbimine.

Et nende vahel puudub õige kooskõla, on vist igapähele selge. Ei saa ütelda, et tarbimine oleks meil stabiilne; vähemalt inimeste nõudlikkus, eriti korteri suhtes, on väga palju tõusnud sõjaeelsega võrreldes. Kuid ostujõu tõusu on märgata vaid piiratud määral. Ainult suure pingutusena püsib kodanik saavutatud elatustasemel ja iga kõrgkonjunktuuriiline hinnatõus ähvardab hävitada tema majapidamise tasakaalu. Ja Lasnamäe aguli onnid on samad, mis 20 a. tagasi.

Miks on see nii? Kas poleks loomulik, kui demokraatliku rahva majandus areneks just elatustaseme tõstmise suunas? Autoritaarriigid või-

vad taotleda tarbimise piiramist, et siis rahva elatustaseme arvel kogutud kapitalidega teostada industrialiseerimist — nagu Venes, või enneolematut relvastumist — nagu Saksas. Demokraatlikus riigis peab olukord kujunema teisiti. Tunnustatakse ju seal kõrgemaks väärtuseks isik ja mitte „rahvustervik“. Ühiskonna, eriti riikliku organisatsiooni ning ka rahvusliku kollektiivi eesmärk on demokraatliku maailmavaate kohaselt — isikute vaba arengu kindlustamine. Nii siis peab ka tootmine alluma tarbija soovidele, ja majandusliku tõusu tulemuseks peab olema — iga üksiku kodaniku elutingimuste paranemine.

Oleks kindlasti suureks liialduseks, kui ütleksime, et iseseisvuseaegne areng piirdus vaid fassaadiga. Eriti siis, kui linnaolude vaatluse asemel suuname pilgu maale, kujuneb pilt oluliselt teiseks. Maal on tõus ühtlasem ja tervem, ulatudes mitmele elualale: põllumajandus, maaparandus, teedeesandus, ühistegevus, haridus, — kõik tunnistab pidevast ja edukast, edasipüüdvast tööst. Muidugi ei puudu siingi varjuküljed. Alles viimasel ajal on avalikkuse tähelepanu pööratud põllutöölise olukorrale, nende korteriolude korraldamatusele, nende õigusliku kaitse nõrkusele, nende teenistuse hooajalisele ebakindlusele. Hakkas levima arusaamine, et tungil maalt linna on palju tõsisemad põhjused, kui seda seni oli tahetud uskuda. Kuid igal juhul: maa majanduslik ja kultuuriline tõus on ehtne ja mitte „fassaadlik“, ja kui ees on veel palju tööd, siis senine arengusuund on üldiselt kahtlemata loomulik ja terve. Ja kindel on samuti, et omariikluse teostamine andis senisele tööle palju jõudu ja hoogu. Pealegi loodi omariiklusele maal loomulik alus — maa-reformiga.

Kuid siiski oleks ühekülsus arvata, et see tõus on tingitud ainult omariiklusest ja maareformist. Tõsi on ju see, et omariiklus ja maareform ei ole juhuse sünnitus, olgugi et nad sündisid tormisel ajal, kus nende saatus oli korduvalt noateral. 1918.—1920. a. sündmused tundusid asjaosalistele pimedas hasartmänguna; tegelikult avaldub neis kindel ajalooline paratamatus. Nüüd on juba ununenud, kui palju uusi riiklikke organisme tekkis tollal endise Vene keisririigi maa-alal. Mitte ainult Ukraina ja Taga-Kaukaasia rahvad, — ka Doni kasakad ja siberlased unistasid lahkulöömisest Moskvast ja ajuti olidki peremeesteks omal maal. Rahvaarvu ja looduslike ressursside poolest oli neil rohkemgi eeldusi iseseisvumiseks võrreldes Balti riikidega. Ja Ukraina haritlaskond näit. ei olnud omariikluse mõttest vähem haaratud kui meie oma. Kuid Ukraina rahvas oma pimeas mässamises ei läinud oma haritlastega, vaid Mahnoga, — kuni ta alla heideti Moskva tugevne riikluse poolt.

Omariiklus sai Eestis teoks sellepärast, et rahvusliku iseteadvuse aluseks oli tihe side haritlaskonna ja rahva vahel, et haritlaskond oli lahuta-

matuks osaks rahvast ja nende ühtlus väljendus igapäevases töös ja võitluses rahva isetegevuse võimaluste avardamise eest. Iseseisvuseaegne tõus maal on selle iseseisvuse-eelse töö orgaaniliseks jätkuks.

Kuid sellele mõeldakse võrdlemisi vähe. Eriti meie haritlaskonna nooremal generatsioonil on iseseisvuse-eelsest ajast võrdlemisi tuhm ettekujutus. Unustatakse, et omariiklus on rahva isetegevuse tulemus; paistab, nagu oleks riik ei tea kuidas tekkinud, *Deus ex machina*, mis peab tooma lahendust kõikidele probleemidele. Vana riigikogu ajal veeretati majanduslike probleemide lahendamise riigivõimu peale, kuni lõpuks kogu rahvamajandus sattus riikliku hooldamise alla; ning sellele järgnenud ajajärgul see usk hooldava riigivõimu imetegevusse jõusse ei kadunud, vaid laienes majandusest peagu kõikidele elualadele. Ja üks ole sümboolne, et kriisiajal alanud juurdemaksud põllumajanduslikule ekspordile ei kao ka kõrgkonjunktuuri ajal.

Nii muutub rahva omavalitsuse kõrgem aste — riik — rahva hooldajaks, rahva „heategijaks“, — ja haritlane, kes on rahva laps ja peab olema rahva usaldusmees, muutub „tšinovnikuks“, kes vaatab üleõla rahvale kui juhitavale massile, mis on ja peabki tema arvates olema temast majanduslikult ja muus mõttes sõltuv. Säärasele „tšinovnikule“ on vastumeelt need sugulussidemed, mis ikka veel püsivad meie noore seltskonna ja selle sünnitanud maarahva vahel. Ta tahab olla aristokraat, tahab moodustada „eliiti“, kelle jaoks on rahvas, — ja mitte vastupidi.

Tahaks loota, et see tendents ei ole nii sügav ja üldine, nagu vahest paistab. Tahaks loota, et eriti meie haritlaskonna laiad kaadrid, meie „maasool“ ei ole nakatunud tippude tõusiklusest. Kuid see tõusiklus paneb mõtlema, ja väga tõsiselt.

Sest see ongi meie „fassaadi“ probleem, selle fassaadi, mille taga on nii visa tekkima vastav sisu. Meie nägime, et fassaad ja tagakülg klapiavad maal paremini kui linnas. Sest maal kestab ikka vana isetegevuse traditsioon, olgugi et tumetatuna uutest tendentsidest. Linnas tekivad arengu impulsid enam ülalt alla kui alt üles — ja mõjutavad Vabadusväljakut ja mitte — Lasnamäe agulit.

Kuid võib-olla pole meie diagnoos päris täpne. Demokraatlik isetegevusevaim on eesti rahva hulgas küllalt tugev ka linnas. Vähem on aga arenenud isetegevuse traditsioon, mis eeldab ju haritlaskonna ja töötava rahva usalduslikku koostööd. Seepärast on meil linnarahva ühistegeviline ja kutseühinguline organiseerumine alles lapsekingades. Rahva elujõud otsib endale väljapääsu eesti rahva ajaloolisel teel — vaba isetegevuse teel; ja selleks vajab rahvas oma haritlaskonda. Kuid eesti noored haritlased, eesti töötava rahva lapsed, unistavad kohasaamisest riigiparaadis — ja isiklikust karjäärist. Sellest on

loomulik järeldus, et rahva hinge dünaamikat ei usuta juhtida, vaid pannakse lootusi ainult selle välisele pidurdamisele.

Siiski on olemas ka vastupidised tendentsid. Meil on olnud küllalt tõsiseid kogemusi majanduse ja poliitika alal, nii et sügavam arusaamine oma kohustest rahva vastu peab haritlaskonnas tekkima ja ongi kahtlemata tekkinud. On see nii, siis kujuneb kindlamaks ka tulevase parlamentarismi ühiskondlik ja ideoloogiline alus ja see on palju tähtsam kui põhiseaduse paragrahvid.

Niisiis — kahe aastakümne bilanss näitab

A. Hanko

Demokraatlik vaim — rahva tugevus

Ammu ei ole rahvad üldiselt ja teadlikult oma julgeoleku pärast nii mures olnud nagu nüüd. On huvitav, et isegi skandinaavlased, kes seni arvasid end olevat „vana jumala selja taga“ ja aastate kestes kõigisse hoiatusesse suhtusid ükskõikselt, nüüd tõsiselt kaaluvad, kuidas kindlustada oma rahvuslikku vabadust ja iseseisvust, ning oma mures avaldavad vahel isegi kahtlust, kas veel kaua antakse „armuaega“.

Selline liigne hirm ei tundu praeguses olukorras küll põhjendatud olevat ja esiotsa ei näi miski asi ähvardavat Euroopa rahu. Kuid ometi paneb kõik see, mis maailmas nüüd on rahutut — Hispaania kodusõda, Jaapani-Hiina sõda, rahutused Palestiinas, eriti aga kibe võistlus relvastumise alal —, seisukorrasse suhtuma väga tõsiselt ka neid rahvaid, kes täiesti eemal seisavad tülide ja kokkupõrgete piirkonnast. Nagu näitasid juba Maailmasõja kogemused, võidakse kergesti võitluse kiskuda needki riigid, kes seda sugugi ei taha. Nii oli lugu Belgiaga, — Rootsi ja Šveitsi aga päästsid sõjakeerisesse sattumast vaid nende suhteliselt tugevad sõjajõud, mis vajalisel määral valmis pandi.

On loomulik, et ka väikeriigid seepärast kõigepealt oma riigikaitsejõudusid korraldavad ja arendavad, et tarvilikul korral valmis olla oma iseseisvuse ja erapooletuse eest välja astuma. Seepärast ei pääse ka väikeriigid nüüdisajal mööda relvastise suurendamisest ja kõige muu arendamisest — liiklemisvahendite täiendamine, majanduse iseseisvamaks tegemine sisseveo suhtes, tarbainete tagavarade korraldamine, — mis rahva julgeoleku seisukohalt on väga tähtsad. Kuid kõigest sellest, ainelisest tegevusest ei jätku kaugeltki rahva iseseisvuse ja vabaduse kindlustamiseks, vaid on veel midagi vaja, mis mitte põrmugi vähem tähtis ei ole kui head relvad ja varustus, nimelt tugevat vaimu ja rahva ühtehoitunnet.

Seesmiselt tugevat rahvast ei julgeta nii kergesti rünnata, isegi kui ta aeline jõud ei ole eriti suur, sest teatakse, et sellise rahva vastupanujõud on suhteliselt hiigelsuur.

tõusu — suuremat või väiksemat — peagu kõikidel rahva elualadel. See tõus on õieti iseseisvuseeelse tõusu jätk; viimasega võrreldes oli ta hoogsam, selle eest aga lõdvenes tema alus: rahva ja tema haritlaskonna ühine vaba isetegevus. Sellest — puudusi ja vigu senises arengus. Neile ei tohi meie sulgeda silmi, uinutades end juubelikõnedega: peame nendest õppima, et 25-ndal Vabariigi aastapäeval oleks meil võimalik ütelda: Eesti rahvas leidis enese ja oma haritlaskonna — ja seepärast tema vabadus on ka tõesti kriisikindel.

Maailmasõja viimse kuu algul saatis Saksa peakorter armeedele ringkirja, mis algas sõnadega: „Vaenlasel on kavakindla propaganda teel õnnestunud sõdurite ja tagala meeoleolu maha suruda.“ Selles kurtmises on kaunis rohkesti tõtt. Kuid ühtlasi, tuleks lisandada, et üksmeel saksa rahva keskel ei olnud tol ajal mitte eriti suur ja et poliitilised vastuolud, mis sõja algupoolel olid ajuti jäänud vaiksemaks, nüüd jälle teravamini ilmsiks tulid, sest Saksamaal puudus rahva keskel seesmine ühtlus.

Kahel viisil püütakse nüüdisajal rahvaid seesmiselt kindlasti ühte liita, nii et rahval oleks selge ja kindel maailmavaateline alus, mille peal ta püsib purunematu tervikuna, eriti hädaohu hetkedel. Ühel pool on diktatuur ja teisel pool demokraatia. Ühel pool on juht ja käsk, teisel pool on isetegevus ja vastutus. Kummalgi süsteemil on oma hüved ja pahed.

Diktatuur loob kahtlemata kõva distsipliini, millel iga rahva jaoks on suur väärtus iseäranis rasketel aegadel. Ta loob ka kindla välise korra, ja peale selle haarab moodne diktatuur majandus- ja sotsiaalelu õige laialt ning sügavalt, andes majanduslikule tegevusele mitmeti hoogu ja parandades mitmekesiste abinõudega rahva laialiste hulkade seisukorda.

Kuid ometi näitavad kogemused, et demokraatlik rahvas ja demokraatlik riigikord on harilikult püsivamad ja tugevamad kui isevalitsuslik riigikord, mis oma sisult diktatuurile seisab kõige lähemal.

Moodne diktatuur on alles liiga lühikest aega püsinud, et võimalik oleks lõplikku otsust anda ta seemise jõu kohta — eeskätt ikkagi hädaohu hetkedel. Demokraatia aga osutab kõikjal, kus ta valitseb, suurt elujõudu ja kohanemisvõimet.

Diktatuuril on see omapära, et ta kõikjal liiga sügavalt haarab inimese elusse, nagu näeme nüüd Venemaal, Saksamaal ja Itaalias. Kui üteldakse, et liberaalne majandussüsteem on kokku varisenud ja riik peab majanduslikke küsimusi lahendama, siis käib see väide ikkagi ainult diktatuurimaade

kohta. Muidugi ei ole nüüd enam olemas sellist vanaaegset liberaalset majandussüsteemi, kus riik end peagu sugugi ei seganud rahva majandus- ja ühisellu. Aga liberaalne majandussüsteem, vajalike tolli-, sotsiaalsete ja mõnede teiste selliste kitsendustega, on alles maksmas kõigis demokraatlikes riikides. Nii on lugu Skandinaavias, Soomes, Inglismaal ja Prantsusmaal. Ja see süsteem töötab väga heade tagajärgedega, niihästi majanduslikul kui ka sotsiaalsel alal.

Huvitava näite selle kohta toob rootsi professor Bertil Ohlin. Kui ta hiljuti Saksamaal käis, siis näidati talle muu seas üht eeskujulikku vabrikut. Selliseid vabrikuid kantakse iga aasta 30 tükki 80 000 võistleja hulgast eeskujulikkude hulka. Näidates vabriku head ja tervishoidlikku sisseseadet seletas juht, et endise liberaalse kapitalismi juures olevat see kõik puudunud ning ainult rahvussotsialistlikus majanduses võimalikuks saanud. Kui professor Ohlin tähendas, et Rootsis ei olevat mingit rahvussotsialismi, aga selliseid hästi korraldatud tööstusettevõtteid võivat seal juba ammust ajast rohkesti leida, ei osanud muidu nii sõnakas juht enam midagi ütelda.

Muide, siin tuleb ilmsiks üks diktatuuri omadusi: oma elanikke niipalju kui võimalik teadmatuses hoida sellest, mis sünnib muus maailmas, milleks loomulikult on tarvis kitsendada ajakirjanduse vabadust ja ajakirjandust kõnelema panna omis huvides. Kuna diktatuur püüab üldsuse huviseid nii esile tõsta, et isiku huvid peavad peagu täiesti varju jääma, siis on ajakirjanduse selline kohtlemine diktatuuririigis põhjendatud. Kuid ühtlasi on loomulik, et diktatuuririigi kodanik ei saa olla nii teadlik, nagu demokraatliku riigi kodanik, kus teda keegi sihilikult ei juhi, vaid kus ta ise endale, suurelt osalt vaba sõna ja vaba mõtte alusel kujundab oma töökspidamise.

Tüüpiliseks demokraatlikuks maaks on Inglismaa. Seal ei ole ükski valitsus iialgi kartnud teravaimatki arvustust. Igaüks võib avalikult ütelda peagu kõik, mis ta mõtleb, öieti ei tundu kuskil sellist karmi kasarmukorda, nagu oli näiteks Preisimaal enne Maailmasõda ja nagu on kogu Saksamaal nüüd. Rootsi prints Wilhelm, kes on palju reisinud Aafrikas, ütleb, et algul jääb inglise asumaades tunne, nagu ei oleks siin valitsemises mingit süsteemi, mingit korda ja nagu rägiseks ja nagiseks see ehitis kõigist nurkadest. Kuid asja lähemalt tundma õppides näed oma suureks imetuseks, et see on tugevamaid ehitusi maailmas, elastiline ja tarvilikul korral järeleandev, kuid murdumatu. Kõik toimub siin teadliku ja vastutustundelise inimese, kohusetruu inglise ametniku juhtimisel, mida väljapoole harilikult on vähe märgata, korralikult ja hästi.

Teadlikkus, vastutustunne, kohusetunne, need omadused kannavad demo-

kraatiat ja nad on demokraatliku vaimu väljendajad. Distsipliin, mis on inimestesse istutatud tugeva survega — olgugi moraalse survega —, petab raskusehetkedel kindlasti palju ennem kui teadlik vastutus- ja kohusetunne.

On huvitav jälgida nüüd Prantsusmaad. Tal on mitmekesiseid õige suuri raskusi, niihästi välispoliitilisi kui majanduslikke. Ei puudu vahel ka üsna tõsised seesmised hõõrumised. Kuid ometi püsib ta tugevana ja kindlana, hoolimata diktatuuri sõprade ennustusist, mis kuulutasid talle langust.

On hoopis ekslik vaade, mida õige sageli esile tuuakse, nagu oleks tõeline demokraatia juba oma loomult nõrk riigikord, sest et siin mitmekesiste huvirühmade vastuolud vabalt saavad ilmsiks tulla. Iga riigikord võib nõrk olla, kui selleks on soodsad tingimused. Harva leidub seesmiselt nii nõrka riigikorda, nagu oli tsariaegsel Venemaal, kuid vaevalt võis seda pidada demokraatlikuks. Kui tuli tõsine katsumine, siis varises see isevalitsuslik kord kaunis kergesti kokku, kuna demokraatlik Prantsusmaa — kõnelemata Inglismaast — vastu pani palju suuremale katsumisele. Aga isevalitsuslik Venemaa oli oma kodanikes arendanud ainult pimedat sõnakuulmist ja niisama pimedat usku juhisse — tsaarisse. Kui kadus see usk, siis ei suutnud ka isevalitsuslik kord vanal kujul püsima jääda, vaid ta langes ja tõi rahvale palju kannatusi. Igatahes ei saanud vana Venemaa kiidelda oma alamate teadlikkuse, vastutus- ja kohusetundega.

Kui mitmesuguseid rahvaid vaadelda, siis ei jää tähele panemata, et eriti põhjarahvad on alati kaldunud demokraatlikule korrale ja seetõttu on nad isegi seal, kus nad arvuliselt on nõrgad, suhteliselt tugevad. Selline, nagu loomulik demokraatism on omane peamiselt individualistlikele rahvastele. Individualismil on ju oma nõrkus, aga tal on ka oma tugevus, ja viimane on esimesest kõvem. Hiljuti tähendas üks taani-ameerika kirjanik, et kui taanlased tulevad koosolekule, siis lõpeb see harilikult mingi kokkuleppega, kui aga norralased kokku tulevad, siis lõpeb see lööminguga, sest iga norralane on juba omaette rahvus. Meilgi ei puudu seesama, võib-olla ebageeldiv joon, kuigi see aja jooksul on veidi pehmenenud. Aga selles on peidus ka suur jõud: tugev isiksus, mis naljalt alla ei anna, ka siis mitte, kui rahvast on haaranud suur üldine hädaoht.

Meie vabadusvõitlus, mis tõi meile iseseisvuse, sündis täiesti demokraatliku vaimu valitsemises. Läbi ja läbi demokraatlik oli meie rahvas, samuti ka sõjavägi seesmiselt ja läbi ja läbi demokraatlik ka väliselt. Kõik olid teadlikud sellest, mis sündis, kõik täitsid oma kohust mitte hirmu pärast ega käsu tõttu, kõik tundsid selgesti suurt vastutust, mis nendel lasus, ja seepärast oli tulemus otse hiilgav.

Ketseri mõtteid vabast rahvast

Kui käesoleval kuul juubeldame oma rahva iseseisvumist 20. aastat, siis ei ole see paljas sõnakõliin, vaid tõelisuse demonstratsioon kõigis võimalikes väljenduses. Kui meie massid nüüd kokku tulevad, siis pöörduvad kõigi silmad oma riikluse sümbolite poole ja signaalid kõlavad oma ülesannete täitmisele. Kui meie väeosad sammuvad maa müdisedes, kui kõlavad komandohüüded, kui kostavad paraadide kahuripaugud, kui rahvas paljastab pea hünni laulmiseks, kui orkestrid raiuvad verre kirka marsitakti, siis pühapäevastab seda kõike tunne, et see on oma jõu demonstratsioon oma l pinnal.

Meile viipas vene diplomaat Joffe (koosviibimisel Tartus pärast rahu allakirjutamist), et Venemaa ei eksita meie iseseisvust, aga Eesti võivat mitmesugustest olukordadest tingituna püsida vaid 10—15 aastat. Meie oleme püsinud juba 20 aastat ega mõtlegi veel kaduda. Mõte iseseisvusest kõhkus algul tagasi. Sest veel 1917. a. sügisel suurel rahvakoosolekul Vanemuises tagus Jüri Vilms (keda mõnedki peavad iseseisvumise vajaduse algatajaks) käega veheldes kateedril, et meie võivat olla vaid osariigiks Venemaast kujundatavas föderatsioonis! Palju rohkem oli neid, kes väga rahuldusid kultuurautonoomia unistustest, ja üks poliitikategelane laskis veel 1917. a. septembris eesti avalikkuse jaoks ühel naisel eesti keelde tõlkida Soome autonoomia vananenud põhiseaduse kui ideaali, mis meid võiks rahuldada. Valgeis vägedes leidis ka küllalt neid eestlasist kõrgemaid ohvitseri, kes „dali kljätvu russkomu tsarju“ ning vägagi äraootavalt olupoliititsesid. Kui revolutsioon süvendas olukorra küpseks iseseisvumisele, siis haarasid selle järele tõesti peamiselt impulsid ja esmajoones kõige puhtamal kujul küll noorurite vabaduskire kaudu.

Vana diplomaat Joffe, kirjutanud koos Jaan Poskaga alla rahulepingule, tõstis klaasi (ülalmainitud koosviibimisel) selle „demokraatliku valitsuse terviseks, kelle taga üksmeelselt ja vahalt seisab kogu rahvas, ja selle rahva terviseks, kellel on oma isamaa oma demokraatliku valitsusega“ (ta soovis, et ajakirjandus Moskva pärast ei mainiks ta demokraatia toonitamist. Tol korral tehtigi nii ja esmakordselt kirjutati sellest pärast ta surma). Iseseisvumine oli vaimustumine, mis vanugi välja viis karmist kuivusest.

Riiklik iseseisvus tuli kõigile kui lunastus, mis pidi heaks tegema kõik need vintsutused, mis rahvale olid osaks saanud minevikus. Rahvast oli küllalt kurnatud ja rahval oli hoitud suu kinni v õ r a s t e poolt, ning lootused lõkendasid, et küll meie ise

teeme kõik õiglasemalt oma riigis oma inimeste vabade mõttekäikude parimas kokkuvõttes.

* * *

Sellest kõigest on nüüd möödas kakskümmend aastat. Meil on üldiselt heameel olnud iseseisvusest. Kuid unistuste luule on enamiku juures kahtlemata haihtunud. Lootusist on saanud igapäevane reaalelu. Iseseisvus ei olnud selles reaalelus kui õnnistussarv, millest kõigile külluses jookseb kõiki hüvesid ja õilsust ning õiglust, nagu ette kujutati. Ei osutunud tõeks, et omad inimesed on nagu inglid, kes kõik ühe ja üks kõigi eest teevad-võitlevad kõige ausamini, parima oskuse ja veenva iseteadvusega. Inimestel oli küll igal sammul suus isamaa, isamaa, kuid see sai suurele hulga teoinimestele vaid sildiks, mille all rühiti odavaile karjääriteedel. Inimene kannab endas ülimal määral egoismi, karjääri-inimene aga veelgi rohkem. Vaimuväärtused löid meie teoinimeste silmis hoopis kahvatuma ja karjäär hakkas rebima võimuseära autoriteedi poole. Kõik, kes elus taht-

sid edasi saada, rühkisid ja trügisid v õ i m u kohtade saamisele. Vaimust astuti üle ja võimu käsitleti ilma vaimuta.

Liiga palju löi meie väikese rahva jaoks lohkama ärielu korrupsiooni, rahvaradega hangeldamisi, pangakrahhe, kunstlikke pankrotte, elupõletamist, tõuslikku isandameelt ja indu väliseks säraks. Poliitikamehed ei võidelnud mitte veendumuste eest, vaid rebisid oma isiklike hüvede ja positsioonide poole rohkem, kui see kasuks tuli rahvahulkadele, kes lootsid iseseisvusel töökuse õiglust ja omainimesist rahvajuhude ausameelset rahvaarmastust.

Meie oleme küllalt palju rabelnud töötada ja meil on mõneski asjas olnud ka palju edu. Kuid küll on meil palju olnud ka vaeva, pettumusi, vaesust ja usu vankumist sellesse, mida kord nii väga ihkasime.

Vaadake, inimesed ei taha kunagi näha vigu iseendis, sellepärast siis veeretatigi kõik süü põhiseadusele. Et küll meie elaksime hästi, kui meie põhiseaduse paragrahvid oleksid teised, aga mitte need, mis on maksmas. Nii seletati juba hulga aastate eest ja need aastad on kulunud rasketes pingutustes, kuni nüüd riigi kakskümmendaks aastapäevaks saime uue põhiseaduse, millele pannakse häid lootusi ja mille järgi riigielu tuleb põhjalikule ümberkorraldamisele. Tõepoolest, meie rahvas ja riik, mis sat-

Õpet. E. Seltsi asutaja liikme diplom

tus ummikusse, peab ju ärkama uuele paremale elule, et meie inimesed saaksid jälle tagasi usu paremusesse ja mõnusa kodutunde. Kas ei ole selleks uue põhiseaduse kõrval vaja ka uut südamedõtlemit, mis karjäärihimu asendaks demokraatliku õigusriigi tahtega.

Kui meil viimaseil aastail kõneldakse eesti rahva vabadusest, siis mainitakse peamiselt ta vabanemist võõraste survevalitsusest. Et nüüd ei ole meil enam saksa mõisnikest ülemkihti, ei ole ka Vene keisririikliku keskvalitsuse iket. Nüüd oleme ise peremehed oma kodus ja võime ise ehitada oma elu.

Ma tuletan siin ajaloost midagi meelde teiste rahvaste elust, kus ei olnud võõraste iket, vaid kus oma ülemkiht valitses rahvast. Vaadake ungarlasi, poolakaid, balkani slaavlast, jne. Tuletage meelde, kui armetu arenemisega on nende maa-rahvas. See on tänaseni niisugune kari, kes mütsi peast rabab, kui suguvennast isand temale vastu tuleb. Nende hulgas on veel tänaseni kirjaoskamatud ja oma rahva saatuse otsustamiseks veel üsna iseteadvuseta.

Tõele au andes peame ütleva, et kolm väikerahvast — lätlased, eestla-

sed, soomlased, kes minevikus olid võõraste kurnata, osutuvad tänapäeva haritumateks väikerahvasteks. Neil kolmel rahval on olnud nagu kaks energiat: ühe kulutasid nad vastupidamiseks feodaalolukorrale ja teise endakasvatamisele — vastukaluks sellele, mis neid surus.

Ärgu lugegu siit keegi välja eksimõtet, nagu oleks siin pooldamist võõrale ülemkihtile. Tahtsin vaid tähelepanu juhtida asjaolule, et rahvas ei ole veel kaugelki õnnelik ja vaba, kui teda enam ei valitse võõras võim. Rahvariigi õnnistusrikkus on mõeldav vaid juhul, kui ka oma ülemkiht ei eraldu rahvast ja oma energia rakendab rahvahulka huvide teenistusse.

Ärgu arvatagu, nagu poleks meie iseseisvuse aastail keegi kunagi ses mõttes eksinud.

Kui meie nüüd astume oma riigi kahekümne esimesse aastasse, siis on minu otsemeelne soov, et meie kõik kogu oma hingeaususega võitleksime selle eest, et saaksime eneste ellu valada seda ehtsat rahvameelsust, millele tuksusid kõigi südamed, kes kord tulle jooksid meie iseseisvuse eest. Siis kasvame tõeliselt v a b a k s rahvaks.

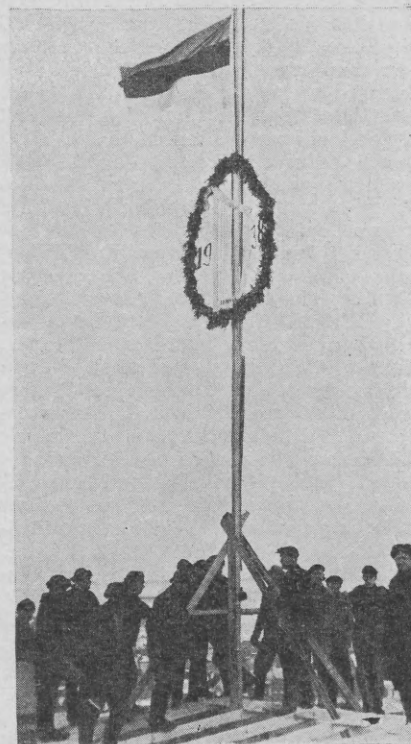
H. Vellner

TALLINNA KIRI

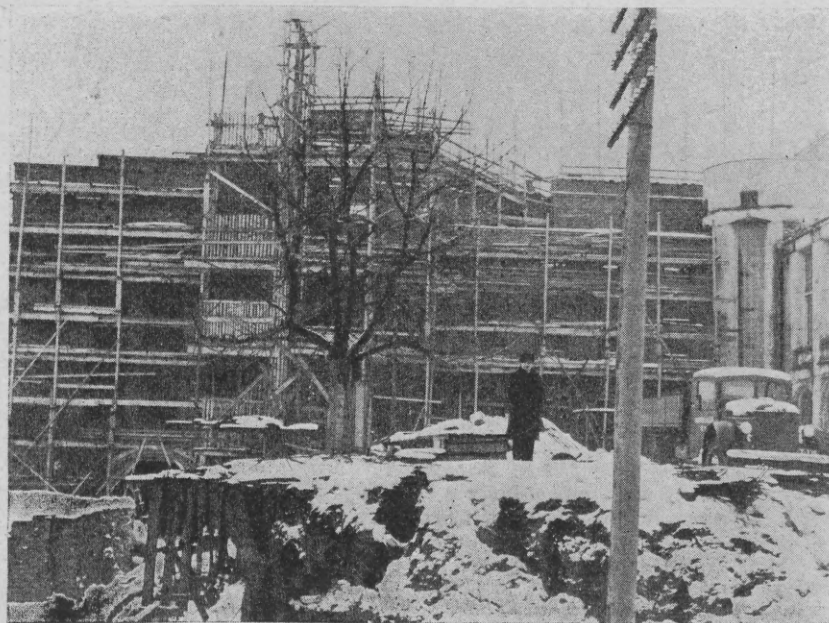
Valimised pole küll enam mägede taga, kuid Tallinnas puuduvad veel välised tunnused, et nad on tulemas. Alles mõne päeva eest ilmusid kuulutus-tulpadele üksikud lehed, millede kaudu teatati, et see ja see rahvarinde kandidaat kõneleb siin või

seal. Siiski Estoonia teatrimaja saalides oli olnud jälle suur ülemaaline kokkutulek, kuid sellest kuuldi alles päev hiljem, kui kokkutulek oli juba möödas.

Valimiseelset elevust oli siiski juba mõnda aega märgata kohvikutes. Neisse voolavad kokku uudi-

»Vanemuise« uus teatrihoone on viidud sarikate alla

Vaade »Vanemuise« uue teatrihoone ehitusele

sed ja nende kaudu kanduvad nad ka laiali. Kohvikute õhkkond oli elektrit eriti täis siis, kui valimiste peakomitee sõelus riigivolikogu kandidaatide esituskirju. Elevus tõusis kõrgtipuni, kui edasikaebused arutusele tulid Riigikohtus. Teade kohtuotsustest saabus kohvikutesse valgukiirusega ja mõni tund hiljem teadis juba kogu linn.

Üldse näib, et Tallinna kohvikutel on Eesti viimase aja poliitilistes sündmustes tulnud tähtsat osa mängida. Teatud alatised kohvikute külastajad, kes varemalt päevagi mööda ei lasknud kohvikusse sisse astumata, hakkasid Riigivolikogu kandidaatidele allkirjade korjamise ajal ära kaduma ja ka valimisvõitluse ajal on neid harva näha. Kuna meil puuduvad poliitilised klubid, millised polegi mõeldavad, kuna teisi organisatsioone peale isamaaliidu ja rahvarinde ei tunta, siis on kohvikud muutumas poliitilisteks klubideks. Võib olla, et sellest on tingitud ka Tallinna kohviku-asjanduse praegune õitseng. Tallinna kolmes suuremas kohvikus ei leidu õhtupoolikutel vaba kohta istumiseks ja riidehoiuruumides tekivad aegajalt sabad. Lähemal päeval avavad tartlased endise „Corso“ ruumides veel neljanda suurkohviku ja näib, et publikut jätkub ka veel sinnagi. Muidugi, kui kord ülem- ja alamkoda kokku astuvad, hakkavad ehk ka kohvikud kaotama oma poliitilist

tähtsust. Ja milleks ka politiseeritud rahvale kohvikut enam vaja, kui endises Riigikoguhoonuses on mugav einelaud alamkoja saadikutele ning ülemkoja kasutuses on jälle eesti mustreis Seltskondliku maja keldrid!

Riigivolikogu valimised ei ole siiski meeli sedavõrd ärevile ajanud, nagu mõnel pool kardeti. Valimised töötavad kujuneda üsna vaikseteks ja rahva tõeline meeleolu näib vist kajastuvat ainult hääletamiskastide sisus. Ja milleks ka vaja üleearust lärm. Iga valija teab juba ise, kuhu ja kellele hääle anda. Et pealinna valija on teadlik, kuidas hääletada, selles pole midagi iseäralist. Juba õndsalt tsariajal Tallinna eesti soost kodanikud oskasid endid peremeesteks hääletada. Ja ega pealinnlane viimase kahekümne-kolmekümne aasta jooksul pole läinud rumalaks, vaid loodetavasti on ta iseisvuse aja kestel end ka poliitiliselt harinud.

Rohkem kui valimised tekitab elevust eelseisev vabariigi aastapäev. See on ju juubeliaastapäev ja seega midagi erakordset. Juba mõnda aega liiguvad kuuldused, et aastapäev toob üllatusi mõnelegi. Teeneteristide jagamine — see iseenesest on liikuma pannud terveid seltskondlikke kihte. Peale selle on tulemas armuandmine laiemas ulatuses. Kui palju palvekirju saabunud kohtuministeeriumi, selle kohta puuduvad praegu andmed. Hiljuti ulatus nende arv ajalehtede teateil üle tuhande.

Olgu, kuidas on — kas tulevad üllatused või ei, pealinnastel on ikkagi põhjust rõõmustada vabariigi aastapäeva üle. Kakskümmend aastat on iseenesest pikk aeg. Selle aja jooksul on peale kasvanud uus põlv. 1918. aastal sündinud kodanikud hakkavad saama täisealiseks ja mõne aasta pärast täieõiguslike ko-

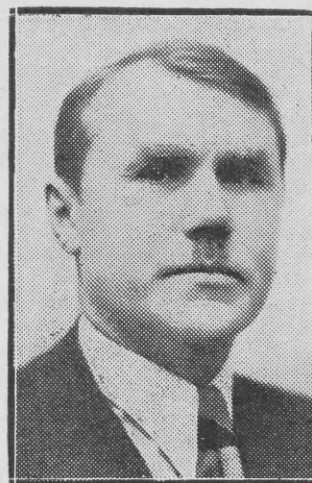
danikena osa võtma ka riigielu juhtimisest. Kui kord noorus täiel rindel peale surub, siis vanad olgu valvel.

Valimiste elevuses ja aastapäeva ootamises A. H. Tammsaare juubeli-sünnipäev ja muud sellesarnased kultuurielu sündmused möödusid suuremaid laineid löömata. A. H. Tammsaare ei tulnud oma sünnipäeva-aktusele, kuid ajalehed kirjutasiid siiski, et ta olevat seal olnud — muidugi vaimus. A. H. Tammsaare on teatavasti kodune inimene ja ta ei armasta teha visiite ega kü-laskäike. Ta ei lähe ka siis, kui talle kutsumisel veel erilist au üles näidatakse ja teda kutsuma saadetakse erikäskjalad. Seda teati ja seekord siis käis eridelegatsioon oma ande kirjanikule ta kodus üle andmas. Suvilat ta siiski ei saanud, kuid ümbrikud sai.

Tähelepanematult möödus ka kultuurkapitali sihtkapitalide valit-suste esimeeste nimetamine. Kalmet, keda hiljuti mainiti veel olemata teatrikooli direktorina, tuli Meltuse asemele ja Oidermaa Tammeri ase-mele. Nii teatrirahvas kui ka aja-kirjanikud võivad rahul olla.

Valimiselevuse ja muude sünd-muste varjul arenes Tallinnas tasa-pisi üsna kogukas pankrot. Kui oli uhke majaomanikkude pilvelõhkuja valmis, varises kokku maja ehitaja majaomanike ehitusettevõtte. Moraal sellest oleks: majaomanik oskab küll maja ekspluateerida, kuid ehitada ei oska. Et aga kogu see pankrotilugu kuulub majandusteaduse kõrgema kunsti valdkonda, siis ei räägita sel-lest avalikult Tallinnas.

Muide, majanduselus tekkis vii-mastel päevadel ühes päikeseplekki-de pinna suurenemisega väike sei-sak. Väljamüügid töid küll tundu-vat elevust äriellu — sellele järgnes

E. Laaman
sai 12. veebr. 50. aastaseks

aga vaikus. Lähikäigud on lange-nud kuni 25%. Kõigi tundemärkide järgi on seisak ajutist laadi. Kui raha jälle liikuma hakkab, eks siis tekib ka elevus iseenesest. Tallin-nas seisavad ees suured ehitused, kuigi kõneldakse, et mitmedki neist lükatavat aastaks edasi.

Eetris mässavad praegu magneti-lised ja elektrilised tormid ning eks need koos salapärase päikeseplekki-dega mõjusta ka pealinna elu. Tege-mist oleks nüüd küll astroloogidel ja ennustajail, kuid nad on ju kõik pealinnast välja saadetud.

tuli kodumaale tagasi. Oli lühikest aega Viljandi maavalitsuse esimees, sai siis Riigikohtu administratiivsakonna esi-meheks. Ja jälle maaseadus ja maa-reformi määruste elluviimine. Suurt tööd on tulnud teha siin Peeter Puusepal. Ja ta on seda teinud maasea-duse vaimus, kuigi ta mõndagi maa-seaduse äärmust isiklikult võib-olla ei oleks pooldanud. Lex dura, sed lex. Kui palju Stolõpini maakorralduse seadus on eeskujuks olnud meie maa-reformi teostamiseks määrustele, seda selgitab kord ajalugu.

Nüüd, oma pensionivanaduse eel-õhtul tuleb temal täita Riigivolikogu Valimiste Peakomitee esimehe üles-andeid praegustes välis- ja sisepoliiti-listes keerdtormides. Ja et Peeter Puusepp on siin õigel kohal, on paljude arvamine, kes teda lähemalt tunnevad. Seaduse seletamine pole mitte seadusetähe kurnamine, on tema armastatud ütlus. Ta teab, mida väljendasid vana Rooma juristid lau-sega: „summum ius, summa iniuria“.

Ja kui meie seadus ütleb, et üle seitsmekümne mees peab avalikust elust tagasi tõmbuma, siis ütleme meie P. Puusepa puhul: „summum ius, summa iniuria“. Jätkame „Päe-

Peeter Puusepp 70-a.

„Kerge käiguga, kärmas liikumi-ses, elav sõnas ja veel hoopis erk mõt-tes — ja ise 81 aastat vana mees. Võib tõesti ütelda: inimese keha on tempel, on templi jutlustaja ühtlasi.“ Need sõnad „Päevamuredest“ tulid meelde Peeter Puusepa 70. a. sünni-päeva tulekul, millise tähtpäeva lähi-nemist Puusepp vist kõige rohkem imestab. Nii erk ja alles 70-aastane!

Ta on sündinud Viljandimaal küünlakuu 21. päeval, 1868. a., aga teenistusolud viisid ta kohtunikuna noorelt kaugele Lõuna-Venemaale — Kaukasusse, Krimmi ja Ukrainasse. Imelik kokkusattumus: kui ilmus Venes Stolõpini maaseadus, siis tuli P. Puusepal Lõuna-Venes maa-korralduse komisjonides vene talu-poegi maaga varustada, millise töö Vene revolutsioon lõpetas. Puusepp

vamurede“ autori sõnadega: „Täius, kehaline ja vaimline tasakaal, eluline vilumine, ühendatud mõistuse küpsusega — need vanaduse viljaiõed — nende puudus annab ennast meie avalikus elus tuntavalt märgata. Kujutage ette: elaksid veel meie keskel Jakobson, Hurt, Kallas, Hellat — kõik targad, vilunud, vabad endistest eksitustest. Kes kaugele taha — ajalosse — vaadata oskab, see oskab ka ette ära näha. Kui palju eluküpsamad saak-

sid meie kavatsused ja otsused“. Et Puusepa kavatsused ja otsused on ikka eluküpsed, selle juures meie ei kahtle.

Kel on tulnud aastate jooksul Peeter Puusepaga koos töötada, on võinud imestada tema väsimatust, seltsimeheliikkust, lahkust, sõbralikkust suhtumist ja lakkamatult head meeleolu. Kui palju õppivat noorsugu ja kunstnikke on oma õpingute konarlikul teel tunda saanud P. Puusepa aitavat

ja toetavat lahkust; P. Puusepp ei taha, et sellest räägitakse, see on tema juures iseenesestmõistetav. Mitte asjata pole P. Puusepp kaua elanud päikeseküllases Krimmis ja Kaukasuses. Sealt on ta vist kaasa toonud ammutamatu soojuseallika ja tujuküluse. Soovime, et seda soojust jätkuks veel kaua talle enesele ja teistele, kes temaga kokku puutuvad!

5. küünlakuul 1938.

A. H.

Naise osatähtsus Eesti omariikluse kujundamisel

Eesti naistel on juba ärkamisajal oma kangelasid, nagu Lydia Koidula, Lilly Suburg ja vähem tuntud, kuid tolaegsete taluperenaiste seas kindlasti erandlik kuju — Natalie Pärna-

Jakobson, C. R. Jakobsoni õde, kes esimesena naistest pidas kõnesid Eesti Põllumeeste Seltsi koosolekutel naiste kutsehariduse tarvidusest.

Möödus hulk aastaid, kuni naiste

seas jõuti äratundmisele, et organiseeritud koostöö suurendab jõudu. Aralt tärkasid esimesed naisorganisatsioonid ehk, nagu neid nimetati, „Naisterahvaste komiteed“. Sama lihtne, nagu nimi, oli ka siht, mis naisi ühte viis — aidata hädalisi, eeskätt lapsi.

Iseseisvuse ettevalmistuse ajajärgul, s. o. enne 1918. a., oli naiste tegevuse iseloomustavamaks jooneks koondumine ühiste rahvuslike ülesannete teostamiseks. Nii oli ka loomulik, et 1920. a. Põhiseadus tunnustas naiste poliitilisi õigusi. Ja neid õigusi hakkasid naised kohe kasutama. Asutava Kogu valimistest võtsid naised õige intensiivselt osa, ja meie näeme Eesti Asutavas Kogus 8 naissaadikut. Järgmistes rahvaesindustes vähenes see arv. Eristatult tähelepanu pöörasid naissaadikud perekonna õigustesse puutuval seadusandlusele.

Abieluseadus, mis Riigikogu poolt 1922. a. vastu võetud, on rajatud peamiselt naiste poolt esitatud põhimõttele. Peab märkima, et ka praegu, kus uus tsiviilkoodeks väljatöötamisel, on need põhimõtted õigeks tunnustatud ja Abieluseadus peagu muutmata kujul tsiviilkoodeksi eelnõusse üle võetud. Suurt aktiivsust on organiseeritud naised avaldanud uue perekonnaõiguse eelnõu väljatöötamisel, osa võttes tsiviilkomisjonist istungitest, esitades ettepanekuid, seletades ja kaitses oma seisukohti nii avalikkudel koosolekutel kui eriteadlaste nõupidamistel. Uue Põhisea-

Naissaadikud Asutavas Kogus

JUNO

- KURGIKREEMID ● PUUDER
- ILUDUSMASK ● NÄOVESI jne.

elegantsele naisele!

A.-S. PROV. J. LILL

Tartu lasteaia kasvandikke lõunalauas

Tartu Õdedekooli õpilasi

duse väljatöötamisel on, tänu nais- esindajale, sisse võetud järgmine pa- ragrahv (21):

Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning riigielu alusena on riigi kaitse all.

Abielu korraldavad sea- dused tugenevad abikaasa- de üheõigusluse põhimõt- tele, kuivõrd see on kokku- kõlastatav perekonna ühi- se hüvega, järelkasvu huvi- dega ja vastastikuse toeti- misega. Abikaasade vara- vahekorrad määratakse seadusega, kusjuures sea- dusjärgne vahekord ei või kitsendada ühe abikaasa varanduslikku teovõimet.

Seadusega korraldatakse emade ja laste kaitse. Las- terikaste perekondade eest hoollitsetakse eriti.

Esimene samm sotsiaaltöö alal tehti aastal 1905, mil asutati Tartu Lasteaia Selts (1905). Selle ju-

hatajaks valiti proua Vera Jõgever, kes veel seniajani, s. o. 33 aastat täi- dab juhataja kohuseid. Tartu Lasteaia Seltsi peategevus on koondunud päevakodu ülalpidamisele — suvekuu- del viibib päevakodus umbes 200, tal- vekuudel umbes 100 last. Nad viibi- vad kodus kella 7-st hommikul kella 7-ni õhtul. Mitte ainult toitu ja keha- katet ei paku neile päevakodu, vaid suurt rõhku on pandud kasvatusel.

Praegu on Lasteaia Seltsil suurim mure — uue ajakohase hoone püsti- tamine, sest vana ei täida enam ra- huldavalt oma otstarvet.

Tartu Lasteaia Seltsi algatus on eeskujuks olnud paljudele organisat- sioonidele ja praegu on igas linnas olemas kui mitte päevakodusid, siis lasteaedu. Need töötavad peamiselt naisorganisatsioonide juures ja on mõeldud eeskätt neile lastele, kes oma kodus päeval on järelevaatuseta ja võiksid sattuda halbade mõjude alla.

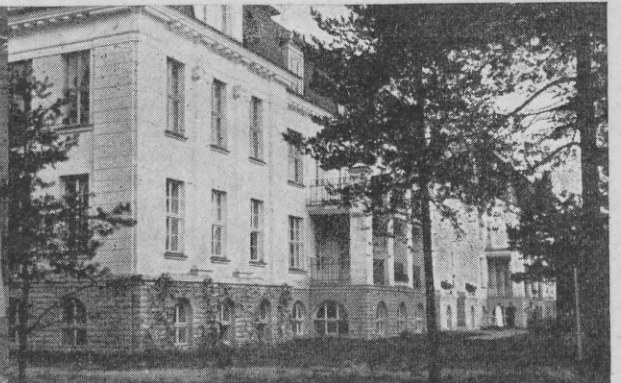
Veel laiaulatuslikumaks ettevõtteks

kujunes Tallinna Naisseltsi algatus: 1919. a. asutatud Rinnalaste- ja Emade kodu. Kodu avati Lembitu tänaval üürikorteris õige pr- mittiivsetes oludes kahekümnele lap- sele. Kodul oli oma elusinventar — kitse näol, kelle piimaga toideti nõrku lapsi. Varsti tekkis tarvidus suuremate ruumide järele, sest järjekorda ootas veel paarkümmend last. Lisaruume saadi üürida Pikal tänaval. Kuna ma- japidamine edasi jäi Lembitu tänavale, tuli sealt iga päev toitu Pikale täna- vale kanda. Niisuguses olukorras töö- tas Naisselts kuni 1924. a., mil Sot- siaalministeeriumi toetusel omandati Nõmmel krunt ja pandi nurgakivi praegusele Nõmme Rinnalaste- ja Emadekodu hoonele.

Võitluse ajajärk oli lõppenud, asu- tis riigivalitsuse poolt täie tunnus- tuse saanud, ja 1925. a. läks kodu üle Sotsiaalministeeriumile. Praegu ma- hutab kodu 150 last ja 40 ema. See on eeskujulikem asutis Eestis sel alal, kuna omab ka teistes kodudes puu-

Rinnalaste- ja Emadekodu 1919. a.

Sama kodu 1925. a.

duva karantiinihoone, kuhu uustulnukad paigutatakse, et ära hoida infektsiooni.

1928. a. asutas Pärnu naiselts „Linda“ emade kodu. See on küll ainult kahe toaga, kuid võimaldab ulualust naistele, kes ootavad last ja kel pole kuhugi mujale minna või kes tulevad pärast sünnitust haiglast ega pääse ruumipuudusel otsekohe rinnalastekodusse.

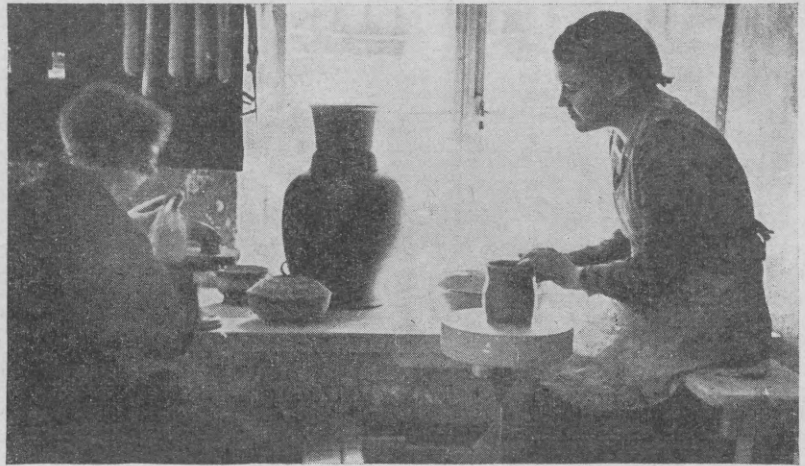
Kui üksikutel naisorganisatsioonidel pole üleval pidada oma asutist sotsiaal-alal, siis on nende peaaülesandeks kujunenud naiskutseshariduse asutise ülevalpidamine. Eelkäijateks naise kutseshariduse alal on Marie Sapase poolt asutatud aiamaajanduskool (1910. a. asut.) ja Mari Raamoti asutatud kodumajanduskool (1911. a.) Sakkapuul.

1918. a. asutas Tartu Naisühing esimese käsitöökooli. See kool on eeskujuks olnud teiste samalaadsete koolide asutamisel üle terve Eesti nii linnas kui ka maal mitte üksnes naisorganisatsioonide, vaid ka kogukondlike omavalituste ja riigi poolt.

Aastate jooksul on kutsesalad mitmekesistunud, ja on tulnud tähelepanu pöörata väga mitmesuguste jõudude ettevalmistamisele. Nii töötab hoolekande, haigemajade ja tervishoiu õdede ettevalmistamiseks Eesti Õdede Ühingu poolt 1925. a. asutatud Tartu Õdedekool. See ainulaadne õppeasutus meil Eestis on oma tegevusaja kestel võtnud üldise lugupidamise. Ettevalmistust kutsesaladele saavad tulevased õed ülikooli kliinikutes, samuti nõuandepunktid ja hoolekandeaasutistes töötades. Teoreetiline ettevalmistus on peagu tervelt ülikooli õppejõudude käes.

1937. a. asutati Eesti Naisliidu poolt Tallinnas Sotsiaalkool, mis on jälle erilaadne asutus. Kool on veel liiga lühikest aega töötanud selleks, et praegu juba tulemustest rääkida.

See nähtus, et püütakse mitmekesis-

Nurgake Tartu Naisühingu kutsekooli keraamikaosakonnast

tada naise kutsesalad, on just praegu eriti tergitav, kuna viimased aastad kutsesharidus kipub arenema ühekülgseks, nimelt kodumajanduse suunas, ja see sündis isegi üldhariduse arvel, mis tütarlaste seas nagunii küllaltki piiratud.

Eesti naised leidub ka üldhariduslike tütarlastekoolide rajajate seas, nagu Elfriede Lender, kes asutas Tallinna esimese tütarlaste-eragümnaasiumi, kus muude ainete hulgas õpiti ka eesti keelt. Palju tööd ja vaeva nõudis koolile uue hoone püstitamine, mis valmis 1935. a. ja on eeskujuks teistele.

Ülevaate naiste algatustest vaimlisel alal andis näitus „Naine ja raamat“ 1936. a., mis korraldati Tartus ja Tallinnas Eesti Akadeemiliste Naiste Ühingu juhatusel. Osakondade rohkuse illustreeris naiste töö mitmekesisust: ilukirjandus, tarbekirjandus, ajakirjandus, teaduslik kirjandus, viimane muidugi alles õige tagasihoidlik.

Suured teened kogu selle töö arendamisel on mitmesugustel naisliitudel. Praegu töötavad Eestis järgmised naisliidud: Eesti Naisliit (asut. 1920. a.), Naiste Karskusliit (1923), Eesti Akadeemiliste Naiste Ühingu (1926), Eesti Maanaiste Keskseks (1928), Noorte Naiste Kristlike Ühingute Liit (1931).

Käesolev ülevaade ei pretendeeri täielikkusele. Selle sihiks oli mõne näite varal selgitada, mil viisil naised on kaasa töötanud Eesti omariikluse rajamisel ja kindlustamisel. See tegevus on avaldunud kahes suunas — peaaülesandeks on kujunenud sotsiaalhädade tasandamine süstemaatilise töö kaudu, eriti lastekaitse alal, kuna teine osa tegevust on pühendatud naise kutsesaladele ja kutseshariduse edendamisele.

Täites neid eri ülesandeid on naised jäänud truuks oma tegevuse algpäevilt päritud põhimõttele: koostöö kõikidega, kelle tegevuse eesmärgiks on rahu ja riigi heakäekäik.

V. Poska-Grünthal

M. Kurs-Olesk

Killuke iseseisvuse-eelseilt päevilt

Kas tõesti juba Eesti Vabariigi kahekümnes sünnipäev? On elatud kiirelt, on teotsetud intensiivselt, ei olnud aega aastaid lugeda — edasi, edasi.

Vaatan linnulennult minevikku. Kaotasin imikuna oma isa. Lapsepõlvest igaveseks unustamatu pilt: rõõmsavärvilisi kalleid kangaid täis kõik kohad, ema õmmeldes õöd kui päevad. Muretu kooliaeg saksa koolis, stipendiaadina kutse omandamine mõisnikkude poolt ülalpeetud õpetajateseminaris. Kuid alateadvuse oli jäänud painajalik küsimus: miks peavad mõned töötama nii raskelt, miks teised mitte? Venestusajal ilmus kooli noor naisõpetaja ajalugu õpetama.

Ta õpetas meid nägema ülekohtust ühiskondlikku korda, muretset meile raamatuid, kust leidsime vastust küsimustele. Ta kadus peagi meie hulgast, kuid tema külvatud seeme oli idanema hakanud.

Iseseisvaks. Õpetajana koolis Venemaal Kišinevis pidin liikuma seltskonnas, kuid vabal ajal puutusin kokku revolutsioonilise noorsooga. Laienes silmaring ja leidsin mõndagi maailmavaate otsimisel.

Soomes veedetud suvi andis tuge sõita välismaale edasi õppima. Mu peremees, pastor Vartiainen, oli suur Grundwigi austaja, tema rikkalik raamatukogus leidsin palju raamatuid, mis näitasid, kuidas oma

jõudu rakendada rahva teenistusse. 2½ aastat Inglismaal vaba demokraatliku rahva keskel olid heaks kooliks. Seal nägin iseteadlikku töolist, võimsaid kutseühinguid, seal tutvusin ühistegelise liikumisega, kohtasin naisliikumise juhte, nagu pr. Pankhurst'i, Margaret Bondfield'i, pärastist tööministrit ja palju teisi, seal imetlesin vahaharidustööd jne. Ism'e oli lõpmata hulk, sest vaba rahva eneseavaldus ei tunne piire.

1905. a. revolutsioon. Lootuse lained käisid kõrgelt. Eesti rahvas oli samm-sammult edasi jõudnud, võideldes oma vabaduse eest. Ilmsüütu sildiga seltside ümber koondusid toorkordsed agaramad tegelased. Kuid

vabadus jäi tulemata, veriselt suruti maha revolutsioon, algas raske tagasikiskumisaeg.

1905—1917. Kõigi kannatuste kiuste ei loobunud eestlased võitlusest oma vabaduse eest. Algas palavikuline organiseerimise ajajärk. See oli ühtlasi ühiskonna diferentseerumise aeg. Inimesid teravad maailmavaatelistel lahkuminekul.

Abiellusin Lui Oleskiga. Meie perekond moodustas keskkoha tolle aja radikaalse maailmavaatega inimestele. Neid unustamatuid päevi! Muretseti kirjandust, mõeldi julgeid mõtteid ja tehti väsimata tööd eesti inimese vabastamiseks iganenud vaadetest. Meie ringkond moodustas opositsiooni, oma seisukohtade kaitseks murti piike, kus iganes võimalik. Kõikjal liikusime, kõikjal töötasime kaasa, kuhu aga kuidagi ligi pääses. Tagasi vaadates võin ainult ütelda, et need sõnalahingud on edasi viinud, on kasvatanud tegelasi iseseisvuseajaks, teadlikke, distsiplineeritud. Kus tarvis oli ühes minna, nagu meie avalikkude tegelaste protesti puhul karistussalkade tegevuse vastu, seal seisis pahempoolne kõhklemata parempoolse kõrval.

Karistussalgad aga töötasid. Lui Olesk kirjutas palvekirju valdadele, kellele olid peale pandud rängad rahatrahvid, kuna nad ei andnud välja süüdlasi. Ühe säärase palvekirja eest mõisteti ta vangi.

Töölisliikumine ja naisliikumine võtsid hoogu. Põhikirjad rändasid mitu korda edasi-tagasi, kuni leiti kinnitamiseks soodus sõnastus. Võtsin elavalt osa töölisliikumisest, naisliikumisest ja vabaharidustööst. Lui Olesk ei olnud sotsialist, kuna ta ei kannatanud dogmasid, kuid veendunud demokraadina läks ta oma nõudmistes mõneski küsimuses kaugemale sotsiaaldemokraatidest. Mõlten tänu tundega ja uhkusega tagasi läinud aegadele, et tohtisin vaba naisena töö-

Saksa okupatsiooniaegsed naisvangid Pääsküla vangilaagris

tada ise oma veendumuste kohaselt mehe kõrval, kes oskas lugu pidada teiste veendumustest, kes tunnustas naiste üheõiguslust, kes oli vankumata sirgjooneline.

Väsimata tehti pisitööd. Ei oodatud kuskilt võimudelt rahasid ega toetust muul kujul. Kui tunnustati asi tarvilikuks, asuti tema teostamisele. Kandis vaimustus. Üks asutis tekkis teise kõrvale.

Kuid naisena tabas mind uus löök. Lui Olesk saadeti kaheks aastaks maalt välja asumisele Vologdasse. Kuid elu läks edasi, ei murdunud meist keegi. 1917. a. revolutsioon. Enamlaste aeg. Okupatsioon.

Sõbrad hoiatasid, olid kuulnud ähvardusi meie aadressil. Ootasime. Kuhu peaks põgenema inimene ilma rahata, nelja väikese lapse ja vana meist rippuva tädiga? Olime fatalistid. 5. apr. 1918 aga vangistati korraga 50 eestlast, nagu seletati, pantvangidena. Ei saanud midagi korraldada, ei lubatud lapsi kellegi hoolde usaldada. ega mehel oma advokaadi asju kolleegidele edasi anda. Põhjust neil vangistamiseks ju oli. Olime kogu aja avalikult teotsenud, julgelt

oma radikaalseid mõtteid väljendanud. Okupatsioonivõimude Tartu saabumisel ütles Lui Olesk linnavolikogu esindajana: „Eesti rahval on rasked päevad seljataga, rasked päevad ees, loodan ainult, et Teie Ekstsellents respektiirib meie seaduslikke asutisi.“ Ajalehes oli järgmisel päeval nende sõnade kohal tühi koht. Saksa keelse maksuteate saatmis mees tagasi märkusega, et meie olevat harjunud sääraseid teateid saama eesti keeli.

Mina olin perenaisi, eriti saksa perenaisi, vihale ärritanud enne seda peetud koosolekul. Kutsusin perenaisi koosolekule, et läbi arutada teenijate kutseühingu asutamist. Seda tormi, mis tõusis! Näen praegu veel seda naist, kes vihmavarjuga mulle kallale tungis. Seda ei antud mulle andeks ja hauti kätemaksu. Ülekuulamistel rõhutati korduvalt: mis oli teil kui haritud inimesel teenijatega tegemist? Mõlemale heideti veel ette marurahvuslust ja saksavaenlikkust.

Pikk ja igav vangipõlv kuni okupatsioonija lõpuni, alguses Riias, pärast Pääskülas ja Naissaarel. Ei maksa peatuda igatsuse juures laste järele, ega nälja, mustuse jne. juures.

Helgeid silmapilke oli siingi. Inimesi leidub kõikjal. On võrratu kameraadlikkus, mis võib tekkida vangide vahel. Ka sakslaste hulgas oli häid inimesi. Nii püüdis minu vastu tähelepanelik olla vana baierlane. Vangistamisel lõikas kiiresti tükkise mehe üliõpilasseltsi värvipaela küljest ja kinnitasin rinda sini-must-valge, leides, et nüüd on koht oma rahvuse demonstreerimiseks. Baierlane pidas neid oma värvidega sarnaseks. Üks vana sõdur Tüüngenist tõi mulle iga laupäev oma suhkruportsjoni: „võib-olla, on keegi

Saksa okupatsiooni ajal Tartus vangistatud pantvangid

kaugel kena ka minu naise vastu.“ Minu sõber tõi Oleskile salaja aja-
lehti ja tuli kongi kaarte mängima.

Lähenes okupatsioonija lõpp. Kuulsime, kuidas laagrist mööda ki-
hutasid rongid ja hüüti: „Elagu Ees-
ti.“ Ja ühel hommikul ilmus laag-
risse elektriseeritud vangide hulka
J. Teemant, et vange vabastada. Pea-
tusime hr. Teemandi korteris, ja õh-
tul võttis meid „Kuld Lõvis“ vastu
Tallinna seltskond, lausudes sõbra-
likke sõnu.

See on tugevaim elamus mu elus.
Viletsa pilpaks nälgitud vangina pää-
sed ootamata vabadusse. Eesti Vaba-
riik oli tõsiasi. Ei olnud asjata ol-
nud pingutused aastate vältel. Eesti

J. Kaup

JAKOB LIIVI LUIGELAULUD

16. jaanuari õhtul kell 6 läks
Rakveres oma väikeses tagasihoidli-
kus kodus puhkama suur hing ja
soe süda — suri ärkamisaja luule-
ilma alustalasid Jakob Liiv 78 a.
10 kuu vanuses. Ta viimaseks loo-
tuseks oli näha mälestustekogu „Elu
ja mälestused“ II osa, milline praegu
ilmumas „Noor-Eesti Kirjastuse“ kir-
jastusel, kuid see lootus ei täitunud
enam. Meil jääb kahetsusega nentida,
et on murdunud viimne tamm Jakob
Tamm — Peeter Jakobson — Jakob
Liivi triumviraadist, millise osa on
suur eriti Väike-Maarja kihelkonna
ajaloos, samuti suur aga meie ärka-
misaja tänamatus võitluses ja vaba-
duse eelajas.

See oli J. Kunderi „Meelelahu-
taja“, millest leiame Peipsi-lapse Ja-
kob Liivi esimesi puhtaid ja intiim-

Vabariik vajab meid kõiki, vajab soo-
je südameid ja tarka aju. Tol silma-
pilgul andis vist igäüks töotuse rau-
gemata visadusega töötada selle vast-
selt saavutatud Vabariigi kasuks, et
ta jääks püsivaks koduks igale eestla-
sele, kuulugu ta mistahes ringkonda.

Kakskümmend aastat on rühitud
tööd teha, igäüks omal kohal, et kao-
tada endiste surveaegade jälgi ja muu-
ta avaramaks meie elu. Eesti on muu-
tunud tundmatuseeni poliitiliselt, ma-
janduslikult, kultuuriliselt, sotsiaal-
selt. Mõndagi on saavutatud.

XX sajandi nõuded ei vasta enam
IX sajandi aadetele, kuid inimene on
elastiline, kohaneme tundmata teedel,
kuna kutsub lõppsihina vananematu

vabaduse ideaal. Igäüks kujundab
oma saatust oma palge järgi. Meie,
kes oleme seisnud Vabariigi hälli juu-
res, andnud temale oma parema, ta-
hame edasi töötada sama innuga.

Lin Yutang ütleb tabavalt: „Need
suured patrioodid — noh, mul ei ole
nendega midagi tegemist, sest nende
jumal ei ole minu jumal ja nende
patriotism ei ole minu oma. Ma ei
armasta oma maad vähem kui nemad,
aga nende eest ma seda varjan, sest
patriotismi mantlit võib narudeks kat-
ki kanda ja temaga nii kaua tänavaid
mööda kõndida, kuni temast enam
midagi järele ei ole jäänud.“

geh kohati ainult suurtes eepilistes
lugulauludes.

Uus aeg tõi uue hinnangu ka Liivi
luuleloomingule, mis ei läinud ajaga
küllalt kaasa. Liivi lihtne ja selge
sõnastus ei pea sammu tänapäeva kee-
ruka luuletehnikaga. Seda tunnustab
Liiv ka ise oma luigelaulude kogus
„Päikesee veerul“, mis ilmus vana-
meistri 75-ndaks sünnipäevaks ja si-
saldab luuletusi ajavahemikust 1929—
1934. Siiralt laulab vanameister:

*Uued ajad uued laulud loovad,
uued helid luulevalda toovad... ,*

kuid siiski ei suuda ta vaikida:

*Tahaks vaikida, kuid süda nõuab:
laula ikka, laula ikka veel.*

*Päike veereb, kesse teab, kas jõuab
palju enam laulda sinu keel.*

Ja Liiv laulabki, laulab kuni sur-
mani, kuigi need on tagasitõmbumis-
laulud, luigelaulud — vaiksed ja ra-
hulikud, heatahtlikud ja õhutavad.
Oma noorusest on Liivil kahju, ning
Rakvere pargis arvab ta sülle lange-
nud koltunud lehte ütlevat:

*„Ma tulin su sülle — mu saatuse-
vend —
kord olime kõigile kallid...“*

*„Nüüd oleme mõlemad muutnud nii
end:
sa koltund — juuksed mul hallid,“*

vastab luuletaja lehele. See ei hä-
vita siiski optimistlikku usku nooru-
sesse ja ta tulevikku, mis jääb vana
võitleja südamesse elulõpuni. Veel
enam — tulevikust ja noorusest am-
mutab Liiv nagu uut jõudu, usku ja
tahet.

*Kui oraspõldu vaatan öitsvat noorust,
kus leidub taimi ilusaid ja häid... ,*

tunnustab ta noorust.

Kuid usk endasse ja oma luulesse
püsib, kunagi ei tunne Liiv end alla-
surutuna elu tagaplaanile tõugatusena.
See annab kahtlemata jõudu ka noo-
ruse ja selle töö tunnustamiseks.

See süda, avar hing, lihtsasõnali-
sus, elukogemused, südamlilik ja suur
rahu, mis kannab kogu Jakob Liivi
loomingut, iseloomustab ka neid
kolme luuletist, mis Liivil viimastena

seid looduslaule. Puhas ja tundesii-
ras lüürika jätkus kuni asumiseni
Väike-Maarjasse, kus ilmselt Jakob
Tamme mõjustusel ja igatsusest kau-
gelejäanud Peipsi vastu Liivi luulesse
sigib võrdlev ja filosoferiv joon. Lüü-
riline luule omandab tugevat allego-
rismi — ilmneb Jakob Liivi teine
pale, saades lisatõukeid soovist kaasa
elada oma allasurutud rahvale ta
tungis vabadusele ja sõltumatusele,
ütelda kõik hingelt ja laulda süda
puhtaks allegooriliste mõistaandmiste,
valmide jne. kaudu. Selles ajajärgus
Jakob Liivist sai võitleja, ideekandja,
kes naeruvääristas ja piitsutas musta
ja madalat, peamiselt aga seda, mis
ei tulnud kasuks meie, Eesti asja-
dele. Ta ülistab üksikisikut, nõuab
inimese sisemiste väärtuste tõstmist,
võitleb isikukultuurilise eetilise print-
siibi kaudu.

*Vaba vaim võib rahvast juhtida,
vaimu jõul võib ihu vabaks saada.*

See on Liivi põhimõte, mis kan-
nab valdavat osa ta isamaalauludest.

Jakob Liiv ei ole luuletaja, kes
mingi aje sunnil sepitseb värsse, vaid
luuletaja olemuslikult, kes vaistlikult
tegeleb ka luulefilosoofiaga. Ta ei
saa teisiti, kui peab otsima vastust
küsimusele, milleks üldse luule,
milleks üldse luuletaja? Ja Liiv
leiab, et luuletajakutumuses peab
avalduma prohvetlikkus. Liivi silmis
on õige luuletaja ainult see, kes suu-
dab laulda nii,

*et igäüks, kes sinu laulu kuuleb,
sind võtaks juhiks oma hingele,
ja südamega kaaluks oma südame.*

Jakob Liivi luulet kannab vormi-
kindlus ja kompositsiooni ümmarus.
Ei ole põhjust kahelda, et Jaan Berg-
manni kõrval on Jakob Liivil peagu
samas ulatuses teeneid luulevormi
arendamisel Eestis. Liiv aitas meie
luulet vormiliselt tõsta teatud täiu-
sele klassikalises mõttes. Vorm lan-

valmisid haigevoodil. Ühes neist —
27. novembril 1937 — ta laulab:

Õhtu hääled õrnad, hellad,
varju kombel vagusad,
nagu kauged kloostrikellad
sõnatumalt sõnavad:
tule koju rändaja,
varsti õõ ju kätte jõuab.
Ära vaimu väsita,
hing sul ammu rahu nõuab.
Küllalt, küllalt päeva vaevast,

oled jõudnud videvikku!
Oled rannal elulaevast,
astu julgelt igavikku.

Laulnud oma rahulikud luigelau-
lud, lõpetas unustamatu võitleja oma
rühmamised läbi ajaraskuste. Kuid
Liivi looming ei kao ega unune. Tema
teeneid tunnustab talle Rakveres peat-
selt püstitatav mälestusmärk ja tema-
nimeline fond Rakvere gümnaasiumi
juures.

Toimetusele saadetud
Looming nr. 1
Eesti Kirjandus nr. 1
Kevadik nr. 1
Nädal Pildis nr. 2—3
Tuleviku Rajad nr. 23, 24
Vabadussõja Tähistel nr. 1
Ühistegevusleht nr. 1
Taluperenaine nr. 2
Postisarv nr. 1
Muusikaleht nr. 1
Sõdur nr. 4—5
Eesti Naine nr. 2
Loodusvaatleja nr. 1

Perenaised!

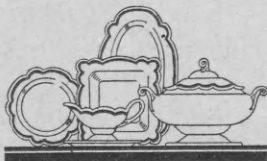
T
A
R
V
I
T
A
G
E

**TARTU
EKSPORTTAPAMAJADE**

kvaliteetsaadusi

Ühing „Eesti Lihaeksport“
Tartu Eksporttapamaja

„Majatarbed — Mirvitspojad“

Suurimas valikus
majatarbeid
lauanõusid
serviise
kinkeasju jne.

A/S. „D. MIRVITS & POJAD“

TALLINN, V. Karja 7, telef. 483-62
TARTU, Raekoja 6, telef. 3-83

Tänapäeva

1937., 1936. ja 1935. a. a.-käike on saada „Noor-
Eesti Kirjastuselt“ G.-Adolfi tn. 8. Tartus.

Tänapäeva aastakäike köidab „Noor-Eesti
Kirjastuse“ köitekoda nägusalt ja maitsekalt.

„Tänapäev“ ilmub kord kuus. Telli-
mishind aastas (12 nr.) kr. 3.60, pool-
aastas kr. 1.80, veerandaastas kr. —.90
Üksiknumber 35 s.

Toimetuse ja talituse aadress: Tartu,
Gustav Adolphi 8, Noor-Eesti, telefon
2-66. Toimetaja kõnetund igal äri-
päeval k. 11—12.

Tarvitamata jäänud käsikirju alal ei
hoita. Käsikirjad saadetakse tagasi,
kui selleks on lisatud vastaval mää-
ral postmarke.

Vastutav toimetaja: JAAN KÄRNER.

Väljaandja: O.-Ü. NOOR-EESTI KIRJASTUS.

O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastuse“ trükk Tartus 1938 Ilmus 17. veebruaril.

Klišeed A. Rabä tsinkograafiast.

Ideaalsem muusikariist on hea raadio!

Meie pakume Teile ainult väärtkaupu.

Telefunken
VEF

Tartu Telefonivabrik
Stern & Stern
Diktaator 38

ARE
RET

Lõuna-Eesti täielikum raadioaparaatide pealadu **R. HANJA & I. KITSING**
Tartus, Riia 33 ●

Reserveeritud

Hakkab ilmuma

O.Ü. „NOOR-EESTI KIRJASTUSE“

Algupäraste romaanide 3. sari

Sarjas ilmub 5 romaani viielt autorilt, kokku umbes
1700 lk. Kõik raamatud ilmuvad veel sel kevadel.

Sarjas ilmuvad järgmised romaanid:

K. A. Hindrey: Nõid. **A. Jakobson: Oktoobrituul I.** **P. Krusten:**
Pime voorus. **R. Roht: Elutee.** **P. Viiding: Öis ja viil.**

Soodustatud ettetellimishinnad on:

Kuni 1. märtsini s. a. kr. 13.— Sellest tuleb tasuda tellimise andmisel
Kuni 1. maini s. a. kr. 15.— kr. 2.— ja iga köite kättesaamisel
Osade viisi makstes kr. 17.— kr. 3.—

Raamatuid on võimalik tellida ka paremal paberil üleni linases köites (seljatrükk ehtsas kullas), makstes iga raamatu pealt juurde 1 krooni.

Peale ilmumist maksab sari vähemalt 23 krooni.

O.Ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, Gustav-Adolphi 8, tel. 2-66
Raamatukauplus Tartus, Rüütli 11. Posti jooksev arve 2232.

*Nauding
suitsetajatele*

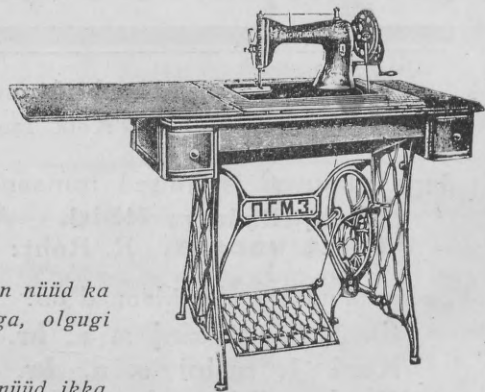
ETK tabakatehas

SIGARETID IDAMAA KULD

(100 tk.) õhukindlais alumiiniumist toosides

Igale perenaisele hea ja odav on

N. Vene õmblusmasin
»UNION«

- See masin on juba aastaid Eestis müügil ja sellepärast on nüüd ka tõestatud, et ta kvaliteet on võrdne maailma parimatega, olgugi et ta hinna poolest on tunduvalt odavam
- Iga majanduslikult mõtleja inimene ostabki sellepärast nüüd ikka ainult N. Vene õmblusmasina

ESINDAJA

M. NARITS & K_o

AGENTUURID KÕIKJAL
ELAVAMATES KESKUSTES

Tallinn, Niiguliste 14. Telefon 446-68

Hind 35 senti.

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU
AR